

AMBACHT & GEREEDSCHAP

In dit tijdschrift:

Verslag najaarsbijeenkomst
2004

Ambachten op Poolse postzegels

Rondschaaf uit 1784

Belboren

Gefundeerd op tonnen

Spoormaker in de prentkunst (3)

Vreemde tandschaaf

Gevelstenen

Museaal

Boekennieuws enz.

Tijdschrift van de Vereniging Ambacht & Gereedschap

APRIL 2005 Nr. 28

COLOFON

Colofon

Dit tijdschrift is een uitgave van de Vereniging Ambacht & Gereedschap. Het verschijnt twee keer per jaar.

Leden van Ambacht & Gereedschap hebben belangstelling voor de historie van de ambachten en het daarbij gebruikte gereedschap. Het zijn meestal verzamelaars van historische gereedschappen.

Bestuur

H.K. Rode, voorzitter
A.P. Boekhout, secretaris
J. van Dam, penningmeester
J. Blaas
G. Nederlof
G.J.S. Vink

Secretariaat

Boerhoorn 34
7861 BW OOSTERHESSELEN
tel. (0524) - 58 16 19
e-mail: a.p.boekhout@wxs.nl

Contributie per kalenderjaar:

leden: € 18,00
gezinsleden: € 10,00
donateurs: € 10,00

gironummer penningmeester Ambacht & Gereedschap
300741, Wanninkhagen 7, 3078 CW Rotterdam

Redactie

Gijs Nederlof
Herman Janse

Redactieadres

Jacob van Ruysdaellaan 11
2343 EN OEGSTGEEST
tel. (071) - 517 12 81
e-mail: g.nederlof@planet.nl

Website: <http://www.ambachtengereedschap.nl>

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van de redactie.
Oude nummers kunnen nabesteld worden bij het secretariaat à € 3,40 per stuk.

ISSN 1389-1367

INHOUD

Ten Geleide	3
Van het bestuur	4
Van de Redactie	5
Oude foto 'De Scharesliep'	7
Verslag najaarsbijeenkomst 6 november 2004	8
Zestiende-eeuwse ambachten op Poolse postzegels	16
Een rondschaaf uit 1784	19
De belboor, een vergeten gereedschap	20
Gefundeerd op tonnen	24
De spoormaker in de prentkunst (3)	28
Absurd of logisch? Horizontale spaanopening in tandschaaf	29
Gevelstenen <i>Architectenattributen in Bergen op Zoom</i>	30
Lezers schrijven	
Persoonlijke belevenis Koos Kok najaarsbijeenkomst 2004	32
Linkshandig gereedschap, een oproep	33
Duimstokken	33
Hoe oud is messing?	33
Museaal	
Diverse musea in Nederland, België, Duitsland en Frankrijk	34
Agenda	
Zilverdag Schoonhoven	39
Nederlandse Restauratiebeurs 's-Hertogenbosch	40
Boekennieuws	
Tussen bies en wilg	42
Beroepsnamenboek	43
Van Aakschipper tot Zwikker	44
Eer het vat in duigen valt	45
Wat is dat? Dat is dat!	
Messing kolf, 'drijver', drietand en puntcirkel-apparaat	50
Vraag & Aanbod	51
Lijmkoker als voorproefje	52

VAN HET BESTUUR

In memoriam J.J. Floor

Reeds eind 2003 is ons lid de heer J.J. Floor uit Alphen aan den Rijn overleden. Dit tragische bericht bereikte ons pas in september, maar wij willen, zij het met ongewilde vertraging, toch graag zijn 'in memoriam' hier opnemen.

Mevrouw Floor vertelde dat haar man een groot liefhebber en enthousiast verzamelaar was van oude gereedschappen. Door de drukke baan was het er nog niet van gekomen om een van de bijeenkomsten bij te wonen, maar hij vond de vereniging en het tijdschrift prachtig. Zij wil het lidmaatschap graag continueren voor haar zoon die in Toulouse woont en al het gereedschap heeft gekregen.

In memoriam L.L.A. Biezen

Op 4 september 2004 is overleden ons lid Louis Biezen uit Eindhoven. De heer Biezen was lid sinds 1995 en heeft enkele keren in ons tijdschrift zijn gewaardeerde bijdrage geleverd in zekere 'hamerkwesties', zoals blijkt uit de WATISDAT-rubrieken van de nummers 24 en 25. Wij herinneren ons zijn informatieve e-mailcorrespondentie met de redactie uit die dagen.

In memoriam P. Cleyndert

Enige tijd geleden bereikte ons het trieste bericht dat ons lid Piet Cleyndert op 21 november 2004 is overleden. Hij bereikte de leeftijd van 91 jaar.

Piet was een gepassioneerd verzamelaar van ambachtelijk gereedschap en hij was ca. tien jaar lang een meelevend en gemotiveerd lid van onze vereniging. Dit ondanks het feit dat zijn hoge leeftijd hem belette om regelmatig onze bijeenkomsten bij te wonen.

Wanneer onze weg ons over de mooie Midden-Veluwe voerde, gingen we in Vierhouten bij hem langs en werden dan altijd gastvrij ontvangen. We bewaren aan deze ongedwongen bezoeken bijzonder fijne herinneringen.

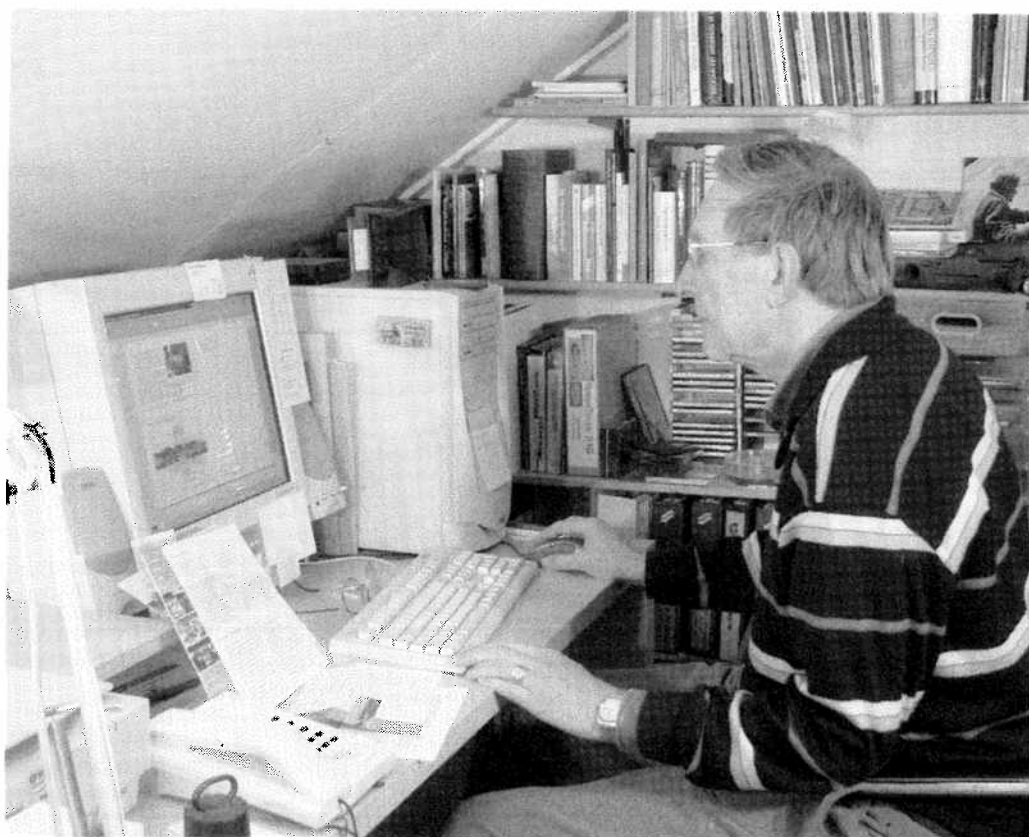
Echtgenote, dochter en kleinkinderen betuigen we hierbij nogmaals ons oprechte medeleven.

Kennisbank

Als bijlage bij deze editie vindt u informatie over een nieuw initiatief: de Kennisbank.

We denken hiermee het functioneren van onze vereniging nog verder te kunnen verbeteren. Maar dat kan alleen met uw medewerking. Daarom vertrouwen we erop, dat u hier alle aandacht aan wilt besteden. Kunnen we op u rekenen?

VAN DE REDACTIE

Het 'redactiekantoor' in Oegstgeest.

Ontspoord

Waar gehakt wordt, vallen spaanders. Als ons tijdschrift drukklaar is, is er door meelezers en mijzelf een kritisch oog over tekst en lay-out gegaan. Puntjes zijn op de i gezet. Alles in orde, drukken maar! Als ik een week of wat later het gedrukte tijdschrift nieuwsgierig doorblader om te kijken of ook bij de drukker alles goed gegaan is, dan overkomt het mij telkens weer dat ik kleine onregelmatigheden ontdek. In mijn eigen werk wel te verstaan. Jammer nu, waarom niet eerder? Ik wil niet wegkruipen achter het feit dat op het computerscherm fouten minder opvallen dan op papier. Bekend is verder dat wijzigingen in een laat stadium bronnen van fouten kunnen worden. Meestal zijn de 'fouten' zo marginaal, dat het de lezer misschien niet eens opvalt. Dan laat ik het zo.

Maar in het laatste nummer is er toch iets wezenlijks mis gegaan. In het stukje *De spoormaker in de prentkunst (2)* heb ik de derde regel in het rijmpje verkeerd getranscribeerd, waardoor ook de vertaling niet klopt. De regel had moeten luiden: Geschwerzt und zint / die man thut preyszen (abbreviatie van un 'opgelost' tot und). Daarmee wordt de vertaling: Gezwart en vertind... Dat klopt heel goed met de praktijk van toen. In de uitvoering konden sporen verschillen in die met prikken en die met getande wielmpjes. In de afwerking waren de goedkoopste van gezwart ijzer; iets luxer waren de vertinde exemplaren. Alleen edelen mochten zilveren en gou-

den sporen dragen. In de Guldensporenslag (1302, bij Kortrijk) lieten de verslagen Franse edelen 500 sporen op het slagveld achter, die door de overwinnaars (de Vlaamse ambachten!) in de kerk van Kortrijk werden opgehangen.

In de twee laatste regels heb ik bewust voor het meervoud *boeren* gekozen omdat ik het ritme zo beter vond, zonder dat de inhoud geweld wordt aangedaan.

Met dank aan ons lid Herman de Leeuw, die mij op de foutieve transcriptie wees.

GN

Gebalkt

Misschien heeft niemand het opgemerkt, maar bij nalezen zag ik het zelf wel: Franz Reuleaux is helaas maar 13 jaar geworden (A&G-27 november 2004, pagina 49). Zijn juiste geboortejaar is 1829 (i.p.v. 1892). Zo'n omwisseling gebeurt mij wel vaker. Psychologen zullen er een verklaring voor hebben. In ieder geval hebben ze er bij de marine een naam voor: balken. Eigenlijk is het matrozentaal voor iets omkeren, maar ook elektronici bij de marine gebruikten het: je kon het blauwachtig grijze draadje per ongeluk balken met het grijsachtige blauwe draadje. Er kon dan van alles gebeuren. Nu we toch terug bij Reuleaux zijn, kan ik een site vermelden die een leuke animatie heeft van de rollende Reuleaux-driehoek en wel http://www.cut-the-knot.org/do_you_know/cwidth.shtml.

GN

Een nieuwe lente

Onze herhaalde oproepen om de redactie te versterken hebben uiteindelijk succes opgeleverd. De aanhouder wint! Enkele mensen uit onze ledenkring (soms maar net twee weken lid!) hebben zich gemeld. Inmiddels hebben wij met hen een prettig contact gehad. In het volgende tijdschrift hopen wij de nieuwe redactieleden aan u te kunnen voorstellen. Hopelijk ziet u dan ook al iets concreets van hun activiteit.

Ik mag wel zeggen dat ons tijdschrift ook buiten de vereniging gunstig bekend staat. De Engelse Tools and Trades History Society (THATS) kijkt met enige jaloersheid naar onze lay-out en presentatie van artikelen met veel goede foto's. Om aan de verzuchting van de Newsletter-redacteur Brian Read - 'If I only could read Dutch!' (meerdere buitenlandse lezers die onze taal niet machtig zijn, slaken die verzuchting) – tegemoet te komen, vroegen wij schrijvers voor een samenvatting in het Engels van onze belangwekkende artikelen. Ook hierop kregen wij respons.

Bij het artikel van ons lid Arie Schellingerhout over het funderen op tonnen heeft zijn schoonzoon (geen lid) ongevraagd de inhoud in het Engels samengevat. Een initiatief dat we gewaardeerd hebben!

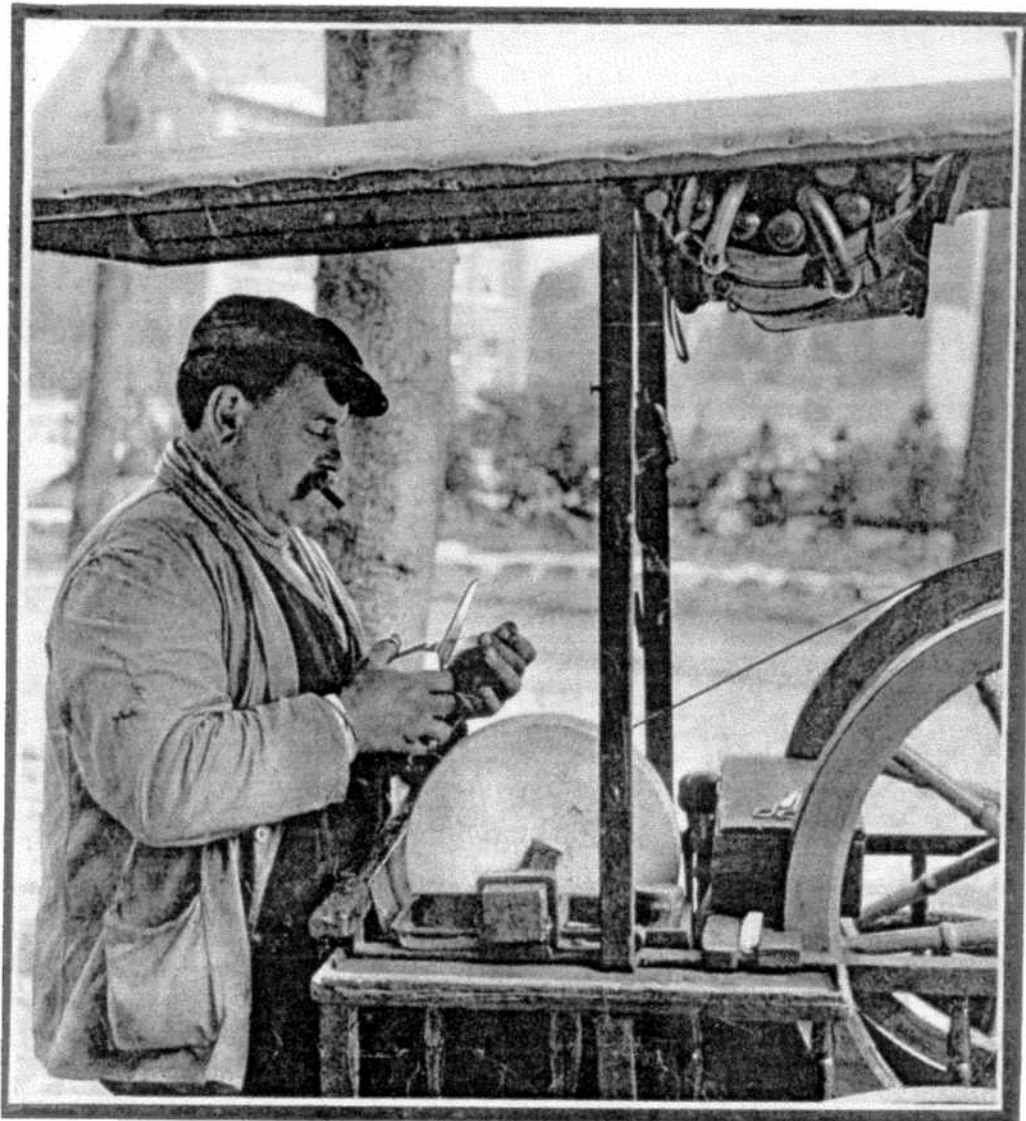
Bij het artikel van Hans Rode over belboren ziet u een summary van ons lid Jan de Witte. De bedoeling is dat we in de toekomst meer samenvattingen van Jans hand zien. Jan de Witte heeft zo'n 30 jaar gewerkt voor Engelssprekende maatschappijen in de petrochemische industrie. Bovendien heeft hij enige jaren in Engeland gewoond. Dat 'zit dus wel snor!'

Aardig om te vermelden is dat Brian Read vertelde dat ons tijdschrift als model gaat dienen voor een verbeterde lay-out van de THATS Newsletter.

Kortom, reden genoeg om dankbaar te zijn. Heeft u suggesties om ons tijdschrift nog beter te maken, dan luisteren wij graag naar u.

Vermeldenswaard ten slotte is de bijdrage van ons lid Paul van der Lugt. Paul, zelf telg uit een kuipersfamilie, bood aan om de boekbespreking van het boek van Erik Waelpuut, *Eer het vat in duigen valt*, (zie pagina 48) te verzorgen. Met zijn persoonlijke benadering is het een zeer lezenswaardig verhaal geworden. Een initiatief dat we bijzonder waarderen!

Gijs Nederlof

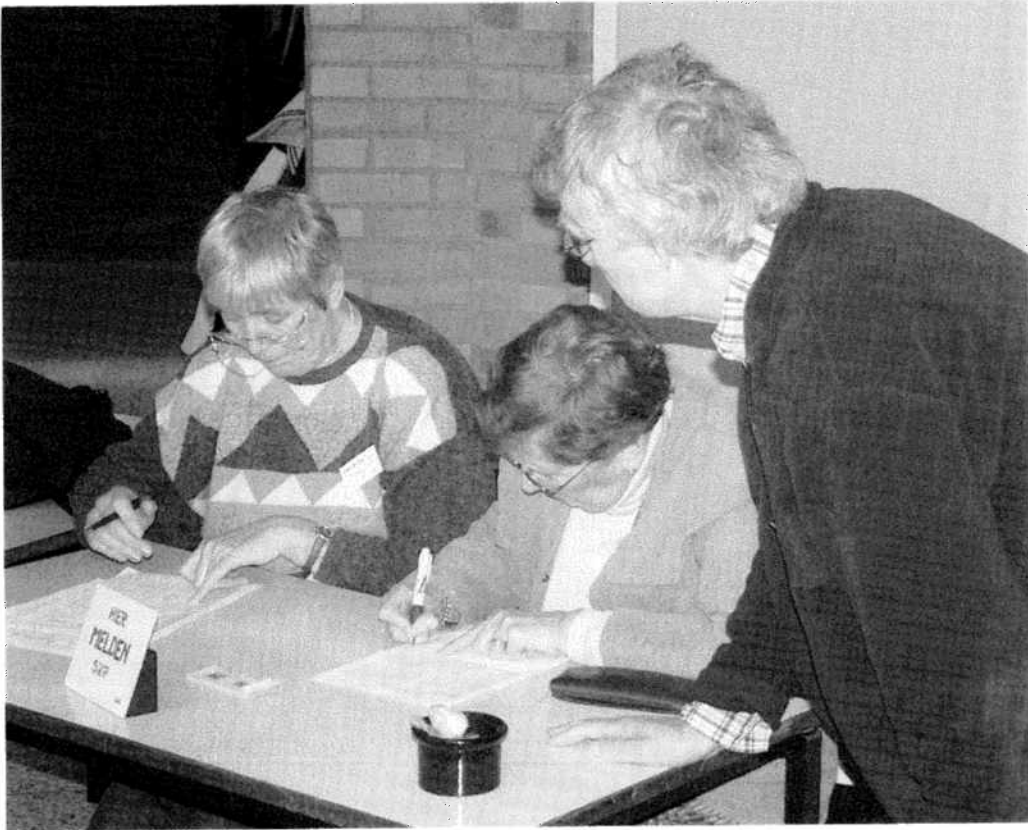

DE SCHARESLIEP

Deze foto komt uit de BRABANTSCHE ILLUSTRATIE van 1 mei 1929.

Het onderschrift luidt:

'n Gezond vak lijk 't wel, men kan 't zien aan dezen baas, die dag-in, dag-uit in de buitenlucht vertoeft, al heeft het bij slecht weer natuurlijk ook z'n narigheden.

VERSLAG

Najaarsbijeenkomst 6 november 2004

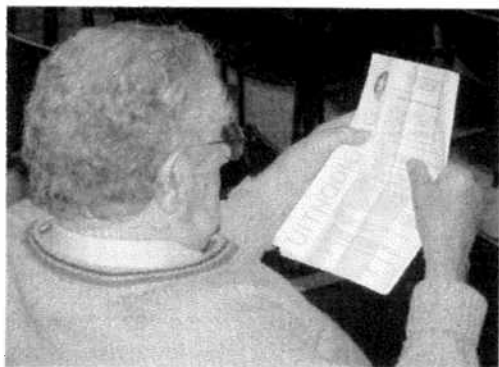
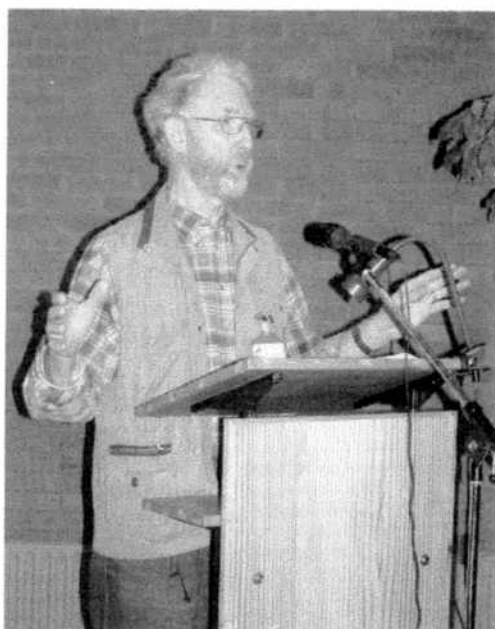
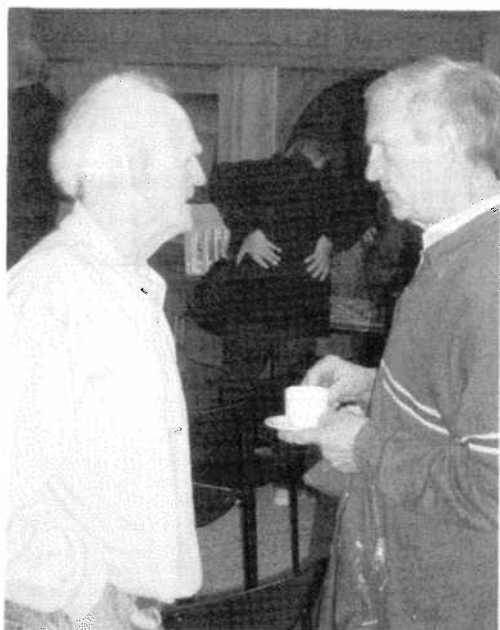
Vaste programmapunten en gevelstenen die eruit springen

Alweer voor de tweede keer was Ambacht & Gereedschap te gast in het kerkelijk centrum De Bron te Nieuwegein, een geschikte locatie met een ruime centrale zaal voor het grote gebeuren en daaromheen bijvertrekken voor kleinschaliger activiteiten zoals de bekende boekenkraam en meer. Wij zagen veel bekende mensen van de 'oude garde' die deze hapening voor geen goud willen missen, maar ook nieuwe gezichten. Het aantal deelnemers dat het inschrijftafeltje van Tine van Wouwen en Lies Anker passeert, is weer groot: zo'n

150 mensen! De koffie krijg je aan de balie van het vriendelijke personeel van De Bron. Met een bakkie in de hand praat het nog makkelijker, want bijpraten is beslist een belangrijke functie van onze dag.

Algemene Ledenvergadering

Maar dan komt toch het moment dat 'de dienst' gaat beginnen. Lau van Wouwen komt naar voren voor zijn huishoudelijke mededelingen, waarna voorzitter Hans Rode als vanouds plaats neemt achter de kathedor. Na

Vorige bladzijde: Lies Anker, Tine van Wouwen en Jan Blaas bij de inschrijftafel.

Deze bladzijde, met de klok mee: koffie en bijpraten; Lau van Wouwen geeft huishoudelijke mededelingen; Jan Blaas bij de toelichting van de financiën; waarnemend secretaris Gerrit Vink maakt het verslag; nog even een blik op het programma.

het welkomstwoord wordt de Algemene Ledenvergadering gehouden. Het is een noodzakelijke plicht, maar dan toch een waarvan allen zich enthousiast kwijten. Het is hier de gelegenheid om op te merken dat de plaats van onze secretaris Andries Boekhout werd ingenomen door Gerrit Vink. Helaas is Andries nog niet volledig hersteld van zijn zware ziekte en operatie. Van de gelegenheid om een 'Van harte beterschap'-kaart te tekenen maken velen gebruik.

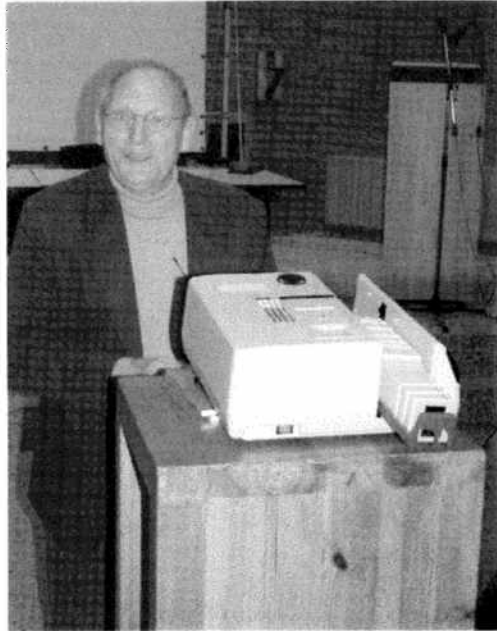
Lezing gevelstenen

Direct aansluitend op het officiële gedeelte volgt de dialezing van Herman Souer (hermansouer.nl). Hij selecteerde voor ons uit zijn verzameling van 30000 dia's gevelstenen zo'n 100 stuks met een ambachtelijk of gereedschappelijk thema. Herman geldt als een specialist; hij is een expert in lezingen en stadswandelingen met een grote keuze aan thema's. Belangstellenden moeten zijn website <http://home.planet.nl/~souer014/> eens bezoeken! In Nederland en België 'zitten' nog honderden stenen. Vóór de huisnummering (Napoleon) zijn het er veel meer geweest. Zij dienden om het huis of atelier van handelaar of ambachtsman te markeren. Bij elke steen kan Souer het verhaal vertellen en dat kun je goed aan hem over laten! Met de nodige kwinkslagen 'had hij de zaal'. Boeiend en leerzaam. Het is ondoenlijk – en het zou op papier vervelend worden – om elke voorbijkomende steen apart te noemen. Ik doe een greep uit de plaatsen: Amsterdam, Zwolle, Maastricht, Maassluis, Midden-Beemster, Hoorn, Zierikzee, Alkmaar, Franeker, Utrecht, Leiden, Harlingen, Antwerpen en Leeuwarden. Onderwerpen: steenhouwer, smid, hoefsmid, turfvluster, schrijver, kaasdrager, zaaier, grasmaaier, korenmeter, lijnbaan, rosmolen, goudslagershamer, gekroonde hamer met 6 spijkers, schaaf, booromslag, kuiperspaser, bijl, schaar, twijnwiel, kruiwagen, anker (schipper) en fuik (visser).

Er zullen mensen zijn die zich afvragen of een anker een gereedschap is en een turfvluster een ambacht. Herman Souer vindt van wel. Bestuur en redactie nemen deze begrippen ruim, zoals de voorzitter in zijn inleidend praatje al te kennen gaf toen hij de slager noemde.

Het komt voor dat een steen vroeger ergens anders zat. Zo'n steen is dan verhuisd, wat je ziet aan een loodje in de rand. Vraag uit de zaal: 'Komt daar de uitdrukking *het loodje leggen* vandaan?*' Op aanmoediging van Herman Souer doet de zaal namelijk fanatiek mee, want, zegt Herman: 'Ik weet ook niet alles!' Dat heeft wel tot gevolg dat Herman het staartje van het eerste deel een beetje moet afraffelen wegens de lunch.

Na de lunch (onze dames helpen een handje mee) doen we nog een sleetje, waarna er ge-

Herman Souer tijdens zijn presentatie. De zaal luistert geboeid toe.

legenheid is om de demonstratie gevelsteen-hakken te bekijken en de vaste programma-punten te volgen.

foto's Herman Souer, Landsmeer

Een greep uit de enorme collectie dia's van gevelstenen van Herman Souer.
Van links naar rechts en van boven naar beneden:

Grasmaaier: Bethaniëndwarsstraat 14, Amsterdam

Kuiper: Oude Haven 19, Zierikzee

Papiermolen: Herengracht 105, Amsterdam

Spijkerboor: Oudezijdscolk (op muurtje met negen gevelstenen), Amsterdam

Twijnwiel: Madelievenstraat 5, Amsterdam

Wan: Oude Gracht 231, Utrecht

Links boven: de verkooftafel gevelstenen.
Verder met de klok mee: de boekentafel; twee verkooftafels.

Tafels

De verkooftafels, de boekentafel en de watisdat-tafel doen het goed.

De watisdat-tafel wordt deze keer bemand door Willem Mensert; er is veel VRAAG en matig ANTWOORD, maar dat maakt niet uit om er lekker bij te discussiëren (zie kader op volgende bladzijde). Op de boekentafel lagen

enkele gratis mee te nemen boeken en posters; je mocht een vrijwillige bijdrage in de collectebus stoppen. Dat leverde nog ruim 25 euro voor de kas op! Aardig is de verkooftafel met miniatuurgevelstenen, ansichtkaarten met gevelstenen en boekjes over gevelstenen van de hand van Herman Souer.

Watisdat-tafel

De watisdat-tafel kende 24 raadsels, waarvan er voor 7 een oplossing geboden werd. Kennelijk een cryptopuzzel met een hoog sterrengehalte.

Het is tijdens de bijeenkomst niet doenlijk om van elk item een foto te maken, die hier dan afgebeeld zou kunnen worden. We moeten het met een impressie doen. Hoe dan ook, deze tafel blijkt steeds een succes te zijn, gezien de belangstelling en de leuke discussies.

Lau van Wouwen had een booromslag meegebracht dat iets miste, maar wat? De oplossing *klauw* was te mager, het gaat dieper.

Een inzending van Dick van Gog kreeg twee identieke oplossingen van kenners die er een *pennendraaier* van de wagenmaker in herkenden. Dat moet vast goed zijn.

De *riemverbinder*, ook van Van Gog, kreeg drie stemmen. Alle drie goed.

Paul Groenewegen herkende in een 'ding' dat ingezonden was door Willem Mensert een *stopverfuihaker* en *schrapper*.

Jur Laken kwam met een zelfgemaakte tekening van een gildepenny uit zijn bezit. De penny is van een kuipersgilde anno 1690 met afbeeldingen van diverse kuipersgereedschappen. Het voorwerp dat hij niet thuis kon brengen, blijkt een *vuurkorf* te zijn. Wie zal het beter weten dan Lau Wijnhoven?

De *fitsenbeitel* of *knierbeitel* van Willem Mensert is misschien toch iets anders dacht iemand: 'Met die afgeschuinde hoeken kun je geen recht gat maken'.

Van een geval dat Gerard Overeem inzond, weet Jan Neelen dat het een zogenoemde *schietskamer* is. (Ik lees het toch goed? Of moet het een *schiethamer* zijn?)

(Als het werkelijk een schiethamer is, heb je daar een wapenvergunning voor nodig! Met die dingen schiet je spijkers in beton. HJ)

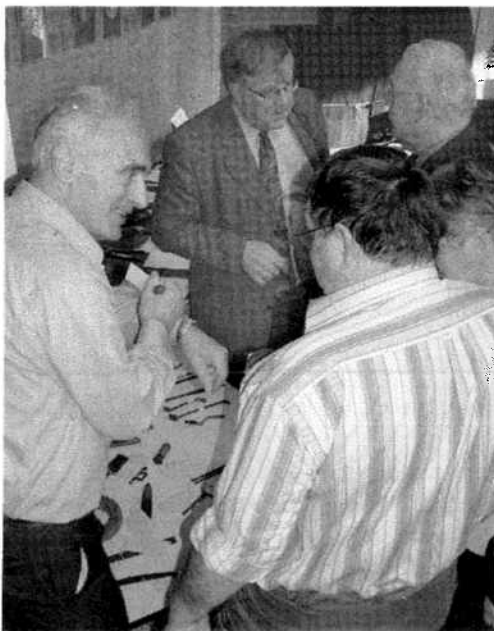
Een late inzending, die de formulieren niet meer haalde, was van Evert Scheer. Het bleek een complete set bronzen *paleerijzers* te zijn, zoals gebruikt door de stukadoor bij

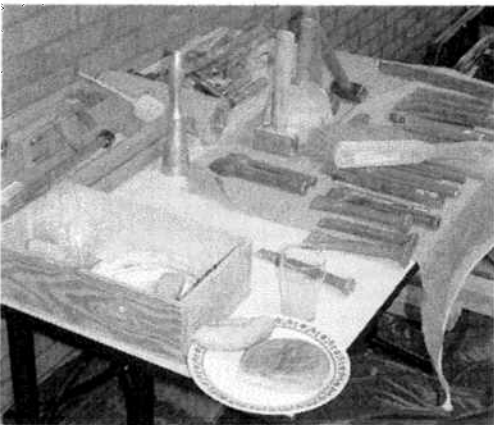
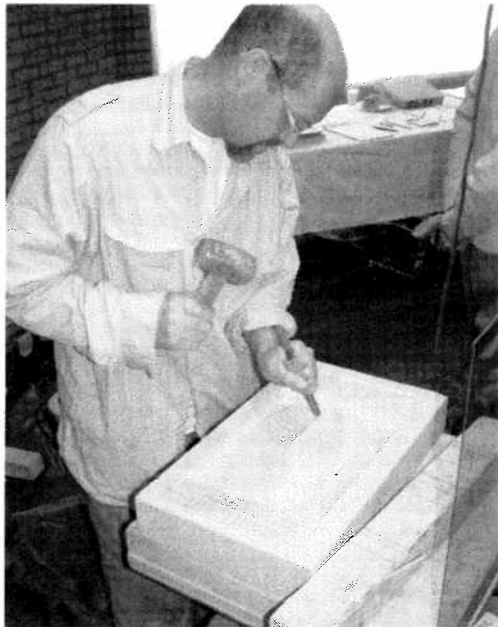
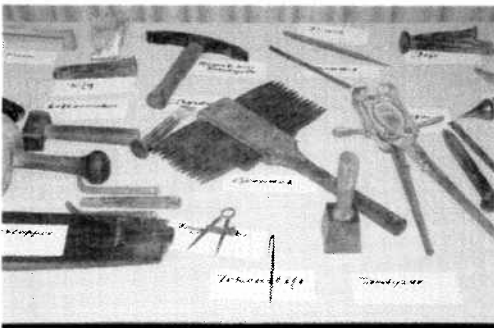
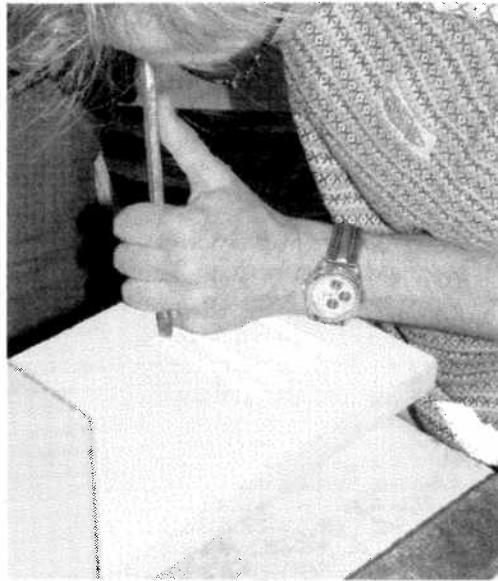
figuratief werk en door de zandvormer/modelmaker van gietvormen. Hij had er een leuk verhaal bij hoe de set in zijn bezit was gekomen.

Uit het voorgaande blijkt wel dat de watisdat-tafel een sociaal gebeuren is, dat we niet meer willen missen. Met dank aan Willem Mensert die deze dag tafelvoogd was.

P.S. Kreeg uw probleem geen bevredigende oplossing, blijf er dan niet mee rondlopen, maar biedt het aan aan de WATISDAT-rubriek in ons tijdschrift.

Hans Rode kreeg in ieder geval al een aantal items mee. Zie pagina 48 in dit nummer.

Vanaf linksboven met de klok mee: Michiel Deylius (deylius.nl) hakt een gevelsteen; hoofd en hand van Niek Wittebrood (steenidee.nl) bezig met letterhakken; nog een blik op de gevelsteen in wording; geen tijd om te eten, de lunch tussen de gereedschappen; een gedeelte van de meegebrachte steenhouwersgereedschappen uit de collectie Gerard Overeem. Er is met de handen gekeken: naamkaartjes en voorwerpen passen niet meer bij elkaar!

Demonstratie steenhouwen

Dat het met de gevelstenen niet bij theorie bleef, was te zien bij de demonstratie van de steenhouwers Niek Wittebrood en Michiel Deylius. Zonder van onze kritische blikken zenuwachtig te worden, hakken zij er lustig op los. Er is nog steeds vraag van liefhebbers

die een eigen steentje in hun gevel willen hebben. Niek Wittebrood laat een staaltje letterhakken zien; bewonderenswaardig hoe hij met vaste hand scherp belijnde letters uit de steen te voorschijn tovert. Een fraaie collectie steenhouwersgereedschappen van Gerard Overeem compleetert deze hoek.

Veiling

De veiling verliep op de bekende manier, maar toch weer even anders. We gaan onszelf herhalen als we opschrijven dat Piet Anker het (zoals we van hem gewend zijn!) bijzonder leuk doet. Piet wordt geassisteerd door boedelmeester (nieuwe functie) Gerrit Snoek. Lau van Wouwen zorgt dat de centjes gevangen worden, terwijl Gerrit Vink bijhoudt wat de diverse kavels gedaan hebben. Aardig om te vermelden is dat de meeste kavels schenkingen zijn, waarvan de opbrengst naar de A&G-kas gaat. Nieuwsgierig wat het 'figuurzaagkastje' (zie A&G oktober 2004) deed? 65 Euro!

Slot

Na de veiling pakt iedereen zoetjesaan zijn of haar spullen en vertrekt. De A&G-mensen die deze dag dienst hadden, blijven voor het afscheid nog even bij elkaar tot ook zij op huis aan trekken met het gevoel dat het de zoveelste fijne dag is in de geschiedenis van Ambacht & Gereedschap.

GN

* Een *loodje*, tegen overlegging waarvan geld ontvangen kan worden, zal oorspronkelijk ook bedoeld zijn in de uitdrukking *het loodje moeten leggen* (vroeger ook: *schieten*), de schade moeten lijden, aan het kortste eind trekken.

Uit: *Woordenboek der Nederlandsche Taal*

Zestiende-eeuwse ambachten op Poolse postzegels

Gijs Nederlof

Met een hamer in je hand begint alles op een spijker te lijken (Spinoza). Of, met een vrije interpretatie: als je interesse hebt voor ambachten, zie je ze overal. Bijvoorbeeld op postzegels. Het thema 'ambachten en/of gereedschappen' op postzegels is onder filatelisten onbekend. Maar, met dit verzamelgebied hoef je beslist niet met een leeg album te blijven zitten, zoals ik uit ervaring weet. Deze keer wil ik de aandacht vestigen op een Poolse serie 16de-eeuwse ambachten. In het algemeen stopt onze historische kennis van gilden, ambachten en gereedschappen al snel bij West-Europa (inclusief het Verenigd Koninkrijk). Oost-Europa ligt 'ver van ons bed', maar vanzelfsprekend zijn ook daar lieden geweest die een ambacht uitoefenden en tot een Gilde behoorden. Hieronder volgt een korte beschrijving van de verschillende taferelen.

Boogmaker

In deze miniatuur houdt een schout in een witte overmantel een kruisboog vast, terwijl een andere klant iets, wat op een kleine kruisboog lijkt, onder de loep neemt. Een schietschijf voor het testen van de nauwkeurigheid van de wapens van de boogmaker is aan de muur rechts bevestigd. Erachter, op het middenplan, is een apparaat om pijlen te maken. Tot het midden van de 16de eeuw bleef de kruisboog het populairste wapen, speciaal in de hogere kringen, hoewel hoofdzakelijk als sportwapen bij de valkenjacht. Kruis-

bogen waren vaak rijk versierd met graveer- en inlegwerk.

Kleermaker

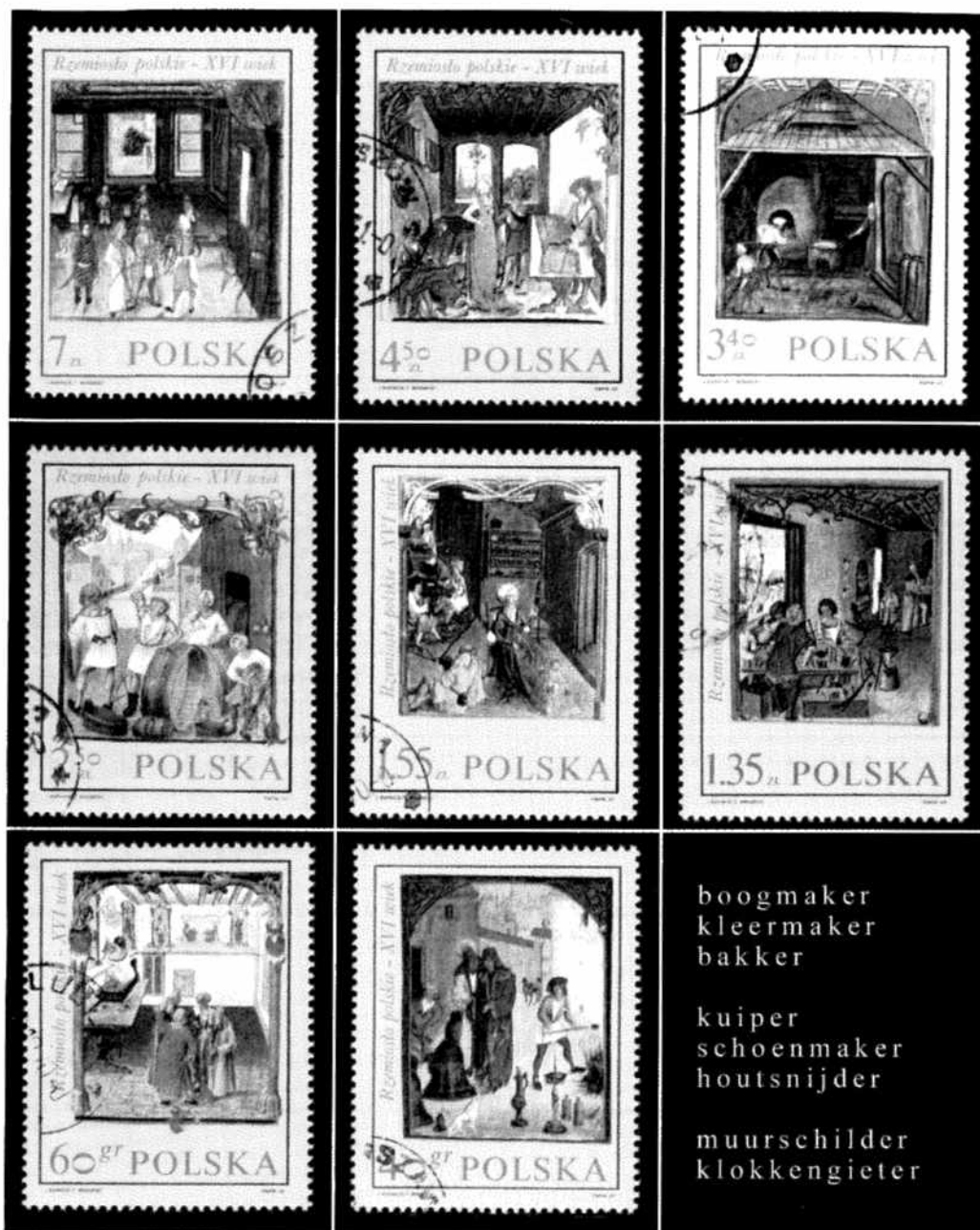
De ambachtsman rechts snijdt stof, terwijl zijn leerjongen een elegante dame helpt met het passen van een japon. Kleermakers behoorden in het middeleeuwse Europa, een tijdperk waar stijl en dracht vaak bij wet geregeld waren, tot een Gilde. Dit ambacht wordt vaak over het hoofd gezien, ondanks het feit dat de kleermaker niet alleen moet kunnen snijden voor welgevormde mensen, maar ook kleren met goede snit moet kunnen maken voor hen, die door de natuur minder bedeed zijn. Hij moet zorgen dat de kleding lekker zit, ondanks stijve gang of onbeholpen houding van de drager. Hoofd en hand moeten samenwerken; hij moet een nauwgezet snijder zijn en oog hebben voor stijl.

Bakker

De leemoven op de achtergrond, het nachtelijke kader, de meelzakken rechts en de karakteristieke witte mutsen, alles wijst erop dat dit een bakkerij is. Bakkersgilden ontstonden in Europa in de late Middeleeuwen. In Parijs kon je in de 13de eeuw wel twintig verschillende soorten brood kopen. In Engeland was wit brood rijkeluisvoedsel; het gewone volk, dat voor zichzelf bakte, stelde zich tevreden met rogge.

Kuiper

Een man is bezig met kuipen door ijzeren banden om de duigen aan te brengen van wat een wastobbe lijkt te zijn. Het ambacht van kuiper is nauw

Serie van acht Poolse postzegels met voorstellingen van ambachten. Het randschrift luidt: *Poolse ambachten - XVIde eeuw*. De afbeeldingen komen voor op miniaturen uit dezelfde tijd. De serie is uitgegeven in 1969. Fischer catalogusnummers 1816-1823; Yvert catalogusnummers 1813/0. 1 Zloty is 100 groszy.

Van links naar rechts en van boven naar beneden:
 boogmaker, kleermaker, bakker, kuiper, schoenmaker, houtsnijder, muurschilder en klokkengieter.

Zie webpagina http://members.home.nl/bnieborg/index_go.html voor afbeeldingen in kleur van deze zegels.

verbonden met de wijn- en bierhandel. In die tijd werden de meeste goederen vervoerd in vaten. Behalve tonnen maakten zij ook allerhande huishoudelijke waren en vaatwerk voor de boerderij, zoals tobben, melkemmers, badkuipen en korenmaten.

Schoenmaker

De goedgeklede dame rechts houdt een leest omhoog. Zo te zien vertelt zij de schoenmaker wat voor soort schoen het moet worden. De leerjongens op de achtergrond kijken toe. De schoenmode in de Middeleeuwen liet steeds langer wordende punten zien. In Engeland liep het zo uit de hand dat het Parlement in 1463 een plakkaat uitgaf, waarbij schoenpunten langer dan twee duim verboden werden. Schoenmaten dateren van ongeveer 1305, toen Richard I van Engeland een decreet uitvaardigde dat de duim de lengte zou zijn van drie gedroogde gerstekorrels achter elkaar.

Houtsnijder

De lange zaag rechts beneden en de gereedschappen die op tafel liggen, wijzen erop dat dit de werkplaats van een houtsnijder is. Het minutieus afgewerkte snijwerk aan kerkelijk paneelwerk en koorstoelen dateert van de 13de eeuw. In ongeveer dezelfde tijd begonnen houtsnijders houten (stand)beelden te maken als gietmallen voor bronsgieters. Het voorwerp in het middenplan boven de zaag zou een middeleeuwse draaibank kunnen zijn.

Muurschilder

Aan de voorstellingen op de muren en de leerling die aan de tafel links zit, kunnen we deze ruimte als een schildersatelier identificeren. Behalve het verzorgen van decoratief werk voor gebouwen, waren middeleeuwse schilders ófwel frescoschilders die zich specialiseerden in muurschilderingen, óf miniaturisten die illustraties bij teksten verzorgden. De laatsten waren in het algemeen artistieke kloosterlingen. De muurschilder daarentegen was een ambachtsman, zoals de kunstenaar hier die zijn werk aan klanten uitlegt. De lange tafel links werd mogelijk gebruikt voor het uitleggen van de kartons of voorontwerpen voor de schilderingen.

Klokkengieter

Aan de voeten van de ambachtsman en zijn klanten liggen bronzen klokken. Was tot de 11de eeuw het gieten van klokken hoofdzakelijk een handwerk van monniken, vanaf die tijd ging dit ambacht over in de handen van seculiere kunstenaars. Het gietproces was ingewikkeld. Het gesmolten brons, gewoonlijk een legering van één deel tin tegen vier delen koper, werd in vormen gegoten, die bestreken waren met leem of zand. Om barsten te voorkomen, moest het afkoelen gelijkmatig over het hele oppervlak gebeuren; dit nam voor de grotere klokken dikwijls een week of meer in beslag.

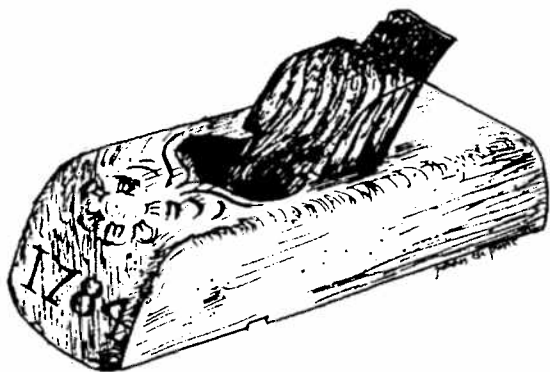
Spreekwoorden met een betrekking op de bovengenoemde ambachten

Die kleermaker heeft grote ogen aan zijn schaar. (hij houdt veel voor zichzelf.)
Honderd bakkers, honderd molenaars, honderd kleermakers: drie honderd dieven.
De ton die niet is wel geschuurd, het bier daar makkelijk in verzuurt.
Men moet van alle hout pijlen weten te maken.
Schoenmaker, houd je bij je leest.
Dat snijdt (geen) hout.
De klok is gegoten, het werk is geklonken.

Een rondschaaf uit 1784

Johan de Punt, Mere (B.)

De tijd dat elke stielman zijn eigen alaam vervaardigde, en dat zorgvuldig onderhield, ligt reeds lang achter ons. Wanneer de man in kwestie overleed, bleven zijn werktuigen bij de familieleden in gebruik. Waren de voorwerpen dan toch versleten dan gooiden men ze niet weg doch ze belandden op zolder.

Zo geschiedde het ook met een rondschaaf die bij de opkuis, op zolder teruggevonden werd. De woning bevindt zich in de Bosstraat te Mere en werd vroeger bewoond door de gezusters Willems.

Het gaat hier niet om een gewone schaaf, doch om een schaaf om een hol profiel te schaven. De schaafbeitel vertoont langs de scherpe kant een segmentvormig snijvlak dat evenwijdig loopt met de bolle onderzijde van de schaaf. Deze schaafbeitel is 11,5 cm lang, 3,5 cm breed en 0,3 cm dik aan de snede.

Het schaafblok is onderaan 19 cm lang en 5,8 cm breed. De hoogte varieert van 5,3 cm vooraan tot 6 cm achteraan. De voorzijde van het schaafblok is gedateerd 1784.

Op de bovenzijde bevindt zich vooraan een zesbladige bloem. Vóór de vierkante opening, waar de peg de beitel klemt, bevindt zich een raapvormige opening.

De peg is vooraan uitgeschaafd zodat er in de raapvormige holte allicht ook een onderdeel aanwezig was dat thans echter verdwenen is.

Aan wie hoorde deze schaaf toe? Deze schaaf, die eigenlijk tot het schrijnwerkersalaam behoort, werd ook door de timmerman gebruikt. De nog bestaande, doch verbouwde hoeve bezit langs het binnenhof een typisch 18de eeuwse deuromlijsting in zwarte klampsteentjes. Deze hoeve staat vermeld op een kaart van Mere die in 1748 door C. Benthuis werd opge maakt. Toen was de hoeve bewoond door Jan Raes. Had de maker zijn initialen gekerfd, dan was het voor ons thans gemakkelijker geweest om de maker van deze rondschaaf te identificeren.

De schaaf wordt thans bewaard door de huidige bewoners van het huis, namelijk de heer en mevrouw De Schrijver-De Meerleer.

Dit artikel verscheen eerder in *Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere*, nr. 4, 1987. Overgenomen met toestemming van de auteur, ons lid Johan de Punt.

De belboor, een vergeten gereedschap

Hans Rode

Al meerdere keren kwam ik op mijn zoektochten lange fretboren tegen, die door deze en gene als 'belboren' werden aangeduid. Niet alleen vorm, maar vooral naamgeving intrigeerden mij.
Vanwaar die naam 'belboor'?

Mechanisch

Aanvankelijk dacht ik dat zo'n boor werd gebruikt bij het aanbrengen van een trekbel in de eertijds zware voordeurkozijnen. Maar daarvoor lijken de boren te dun en hebben bovendien voor dit doel een nodeloze lengte.

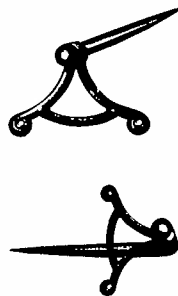
Na enige verkenning bleek mij, dat er bij voorname panden (van bewoners met personeel!), waarschijnlijk vanaf de 18de eeuw, ook in het interieur trekbellen in gebruik waren. Uit *Spons*

foto bel:
Jan Blaas;
overige foto's:
Gijs Nederlof

Mechanics (1898) ontleen ik de volgende uitleg daarover.

'De bellen worden gewoonlijk op een gunstige plaats in een rij op een plank opgehangen, vanwaar ze gezien en gehoord kunnen worden door het personeel. Elke bel heeft een of ander merkteken, waarmee de kamer, waarvandaan de oproep plaatsvindt, te onderscheiden is.

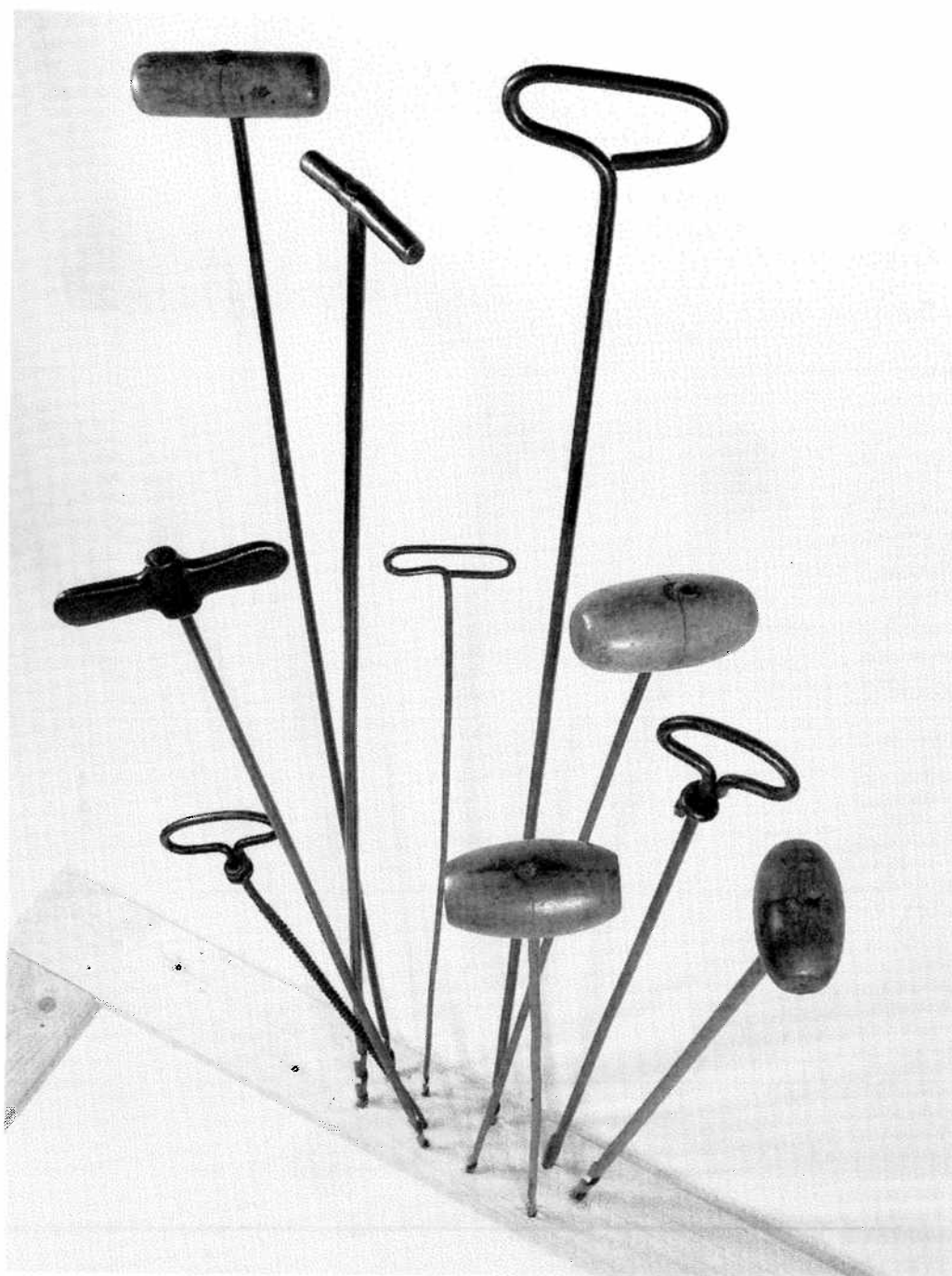
Tuimelaars in twee verschillende uitvoeringen: op kop en op zij

Elke bel is verbonden via een afzonderlijke (koperen) draad met een trekknop, die is gemonteerd in de betrokken kamer. De verbindingsdraad, die de ruk van deze knop naar de bel overbrengt, kan slechts in rechte lijnen lopen, die kamermuren of doorgangen volgen; dientengevolge moet bij iedere richtingsverandering het rechte beloop van de draad onderbroken worden, en de einden worden verbonden aan een geschikte tuimelaar'.

Elektrisch

Toen rond de vorige eeuwwisseling de elektriciteit zijn intrede deed, werd dit principe aangepast. Daarbij werd ook

Lees verder op pagina 22.

Belboren in uiteenlopende uitvoering (uit eigen verzameling).

De lengte varieert van ca. 35 tot 75 cm, de dikte van ca. 3 tot 8 mm. Eén ervan (gecombineerd met rondvijl) heeft aan de spiraalpunt een klein gaatje (als hulpje om na het boren de draad door te voeren?); bij een andere is de schacht voorzien van een houtrasp.

Benamingen (voor zover bekend)

Nederlands: schellenboor, belboor, telefoonboor, lange fretboor

Engels: bellhanger's gimlet

Frans : vrille pour électriciens

het intermediair, de koperdraad, vervangen door zwakstroombedrading. Als het nieuwbouw betrof, konden vroeger zowel de mechanische, als de elektrische belinstallaties (en later ook die van de huistelefoon) in het bouwplan worden opgenomen. Maar bij de toen reeds bestaande panden, moesten voor de bedrading doorgangen in wanden en/of vloeren gemaakt worden.

Alleen voor hout

Het lijkt weinig twijfel dat hiervoor de bewuste belboren gebruikt werden. We moeten daarbij kennelijk alleen aan houtconstructies denken, omdat de mij bekende boren uitsluitend als spiraalboren zijn uitgevoerd.

De belboren zelf komen we in diverse oude catalogi in verschillende uitvoeringen tegen (ze bleven kennelijk tot de jaren zestig onder de naam 'telefoonboren' in de handel).

Maar over de gebruikers, de makers van die oude belinstallaties, is helaas bijna niets terug te vinden. En dat terwijl ze toch als specifieke ambachtslieden te boek stonden!

Met dank aan de velen die mij met verwijzingen en tips ter wille waren, in het bijzonder de heren Gerrit Mensert en Gijs Nederlof.

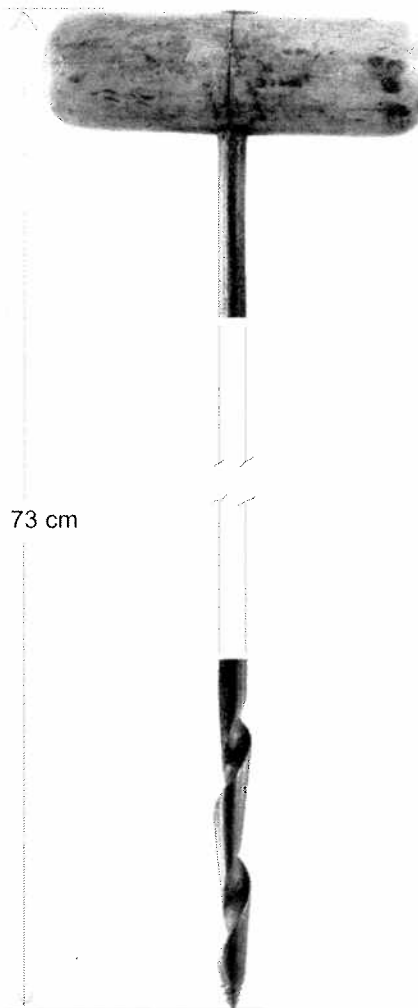
Literatuur

R.A. Salaman, *Dictionary of tools used in the woodworking and allied trades ca. 1700-1970*, George Allen & Unwin Ltd., London
ISBN 0 04 621020 2

W.L. Goodman, *The history of woodworking tools*, G. Bell and Sons Ltd. London
ISBN 7135 0489 7

Herbert P. Kean & Emil S. Polak, *Collecting Antique tools*, The Astragal Press, Morristown
ISBN 0 9618088 5 3

Diverse oude catalogi, o.m. die van S. van Embden, Amsterdam; Hollandsch IJzermagazijn, Alkmaar; Goldenberg, Zornhof; Robert Marcel, Parijs; William Marples, Sheffield; Carl Schlieper, Remscheid; R.S. Stokvis, Rotterdam.

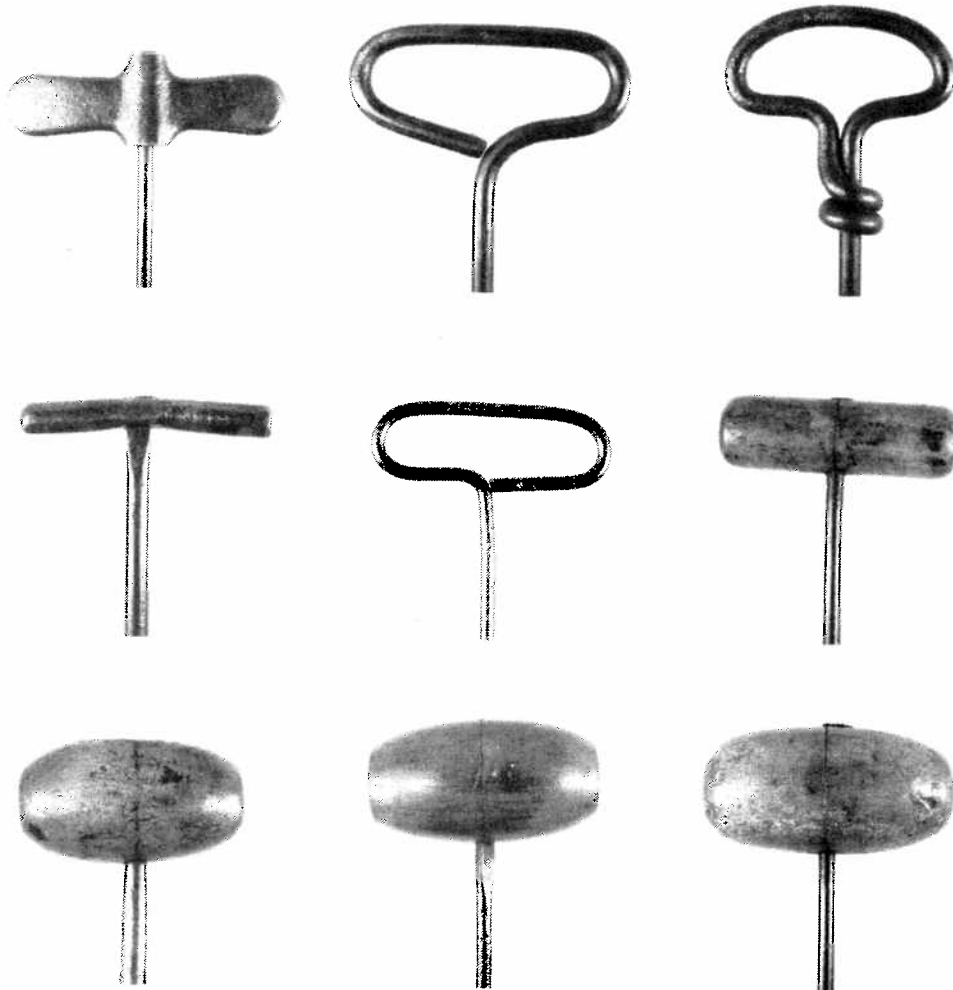
Summary of *De belboor, een vergeten gereedschap*

The Bellhanger's gimlet, a true bygone or just faded from our mind?

In his article Mr Hans Rode raises the question on the origin of the Dutch name *fretboor* (boor = drill). This small tool for making holes by turning it by hand is by a few Dutchmen also known as a *belboor*. This name matches quite well the English name 'Bellhanger's gimlet'.

At first glance Mr Rode expected the gimlet to have been used for drilling a hole through the robust post of the entrance door of old mansions in order to allow for a bell-pull. Later on he came across the fact that bell-pulls were also used inside old mansions to call up servants to a particular room.

The bell-pull system is described in Spons Mechanics (1898). They consisted of an exposed or in conduits concealed system of pullwires together with cranks and levers to operate a set of centralized bells, each dedicated to a particular room. When thick walls had to be passed through 'a very long

Belboorkrukken bestaan in soorten en maten, hetgeen erop wijst dat diverse fabrikanten aan de vraag naar belboren konden voldoen, zoals ook uit oude catalogi blijkt.

Hoewel op de foto's niet steeds goed zichtbaar, zijn alle 9 krukken verschillend.

Links: de langste belboor uit de collectie heeft een lengte van maar liefst 73 cm!

handled (2-3 ft) gimlet, called bellhanger gimlet is needed for boring passages for the wires'. Later on these mechanical systems were replaced by electrical equivalents; since then some old tool catalogues use the name 'telephone gimlet' instead. Unfortunately no textbook has been found on the 'bellhangers' profession although present for many other crafts.

Translator's note: The Dutch word *fret* used in *fretboor* matches the meaning of fretwork. The *fretboor* is commonly used for drilling holes to allow the sawblade through for fretwork. In this application the drill length (4-6") is much smaller than the length of the bellhanger gimlet which according to Spons Mechanics is very long (2-3 ft). Conclusion: the Dutch names *fretboor* and *belboor* are for quite different tool sizes and applications; only their shape is similar.

Jan de Witte

Gefundeerd op tonnen

Arie Schellingerhout, Benthuizen

Evenwijdig aan de Dorpsstraat in Benthuizen, schuin tegenover de brug over de Ringvaart, stond de woning van landbouwer Adrie Zegwaard. De stallen en verdere bedrijfsruimten stonden daar haaks op. Vóór hem boerde daar zijn schoonvader Joh. Boogaards en daarvoor S. van den Berg. De bij dit bedrijf behorende landbouwgronden lagen in de Zuidpolder en zijn vanaf circa 1960 in gebruik genomen ten behoeve van woningbouw. De boerderij is gesloopt omstreeks 1975 eveneens ten behoeve van woningbouw.

Al op de in 1767 door de landmeter van Rijnland gemaakte kaart van Benthuizen stond op deze plaats een boerderij. Deze zal in de loop van de tijd wel één of meerdere keren zijn vervangen. In ieder geval in 1903. In dat jaar gaf de eigenaar mr. P.M. Beelaerts van Emmichoven uit den Haag opdracht tot de bouw van een bouwmanswoning. Het ontwerp was van ir. H. Paul, architect te Leiden. Pachter was landbouwer en veehouder S. van den Berg.

Funderingsplan bewaard

Het funderingsplan uit 1903 is bewaard gebleven, een buitenkansje. Tweede buitenkansje is een foto uit 1903 waarop zestien personen inclusief aannemer Gräper en opzichter Abels poseren voor de fotograaf tijdens een rustpauze bij het heien (zie foto).

Op tonnen

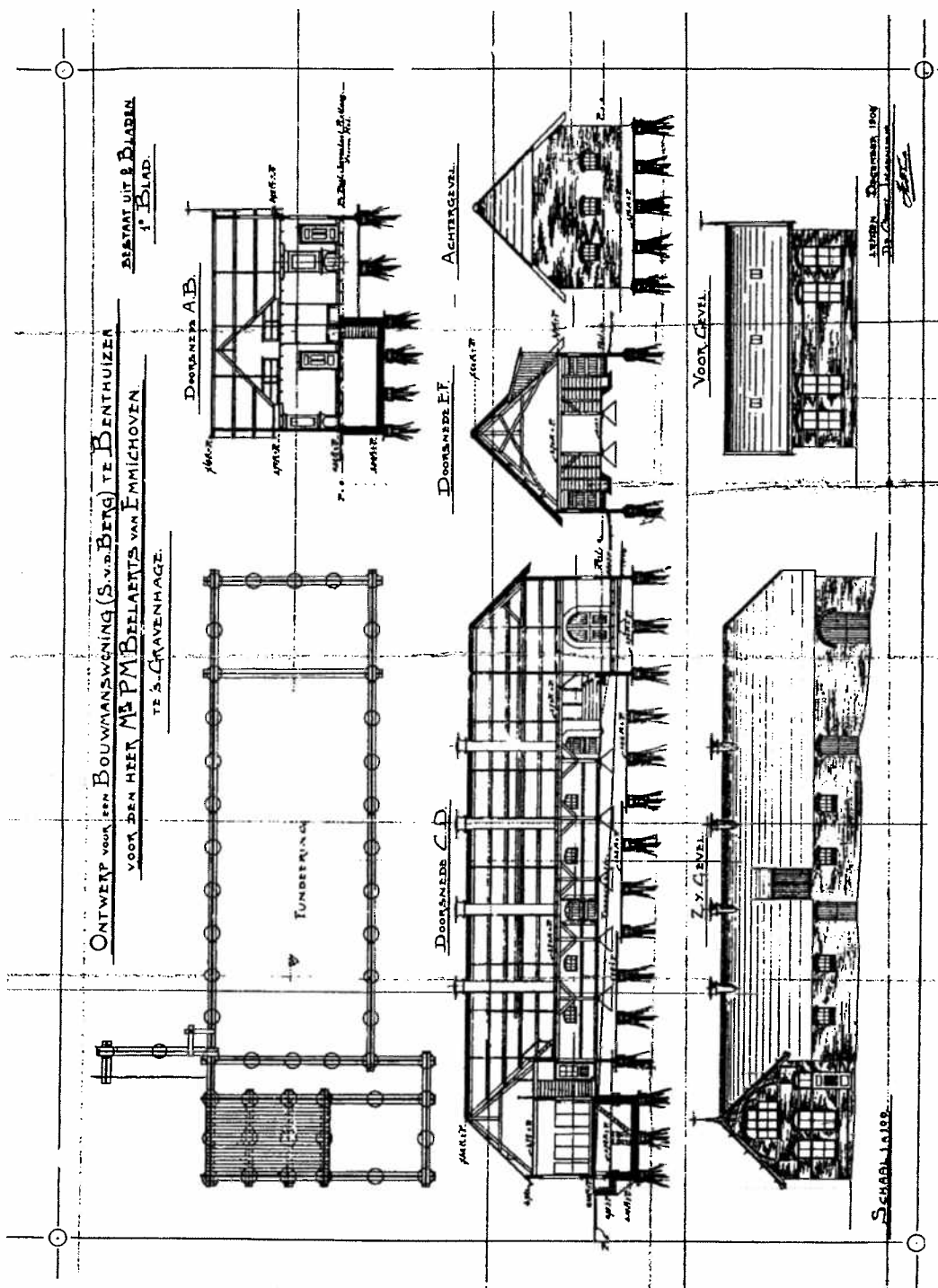
Het woonhuis, de stallen en andere gebruiksruimten rustten op met wilgenslieten volgeheide tonnen. In tegenstelling tot het heien met palen die tot in de zandlaag worden geslagen (heien op stuit), gaat het hier om heien op kleef. Op afstand van maximaal 2,50 m uit elkaar werden tonnen zonder bodem of deksel in de grond geplaatst. De tonnen hadden een diameter van ongeveer 75 cm. Daarna werden ze volgeheid met circa 2,50 m lange wilgenslieten. Het grondwater trok in de slieten, deze zwollen op en zetten zich klem in de ton. Daardoor ontstond er een stevig draagvlak. Over de volgeheide tonnen kwam een plankier als aanleg voor het metselwerk van de fundering. Een schuifhout, de naam zegt het al, zorgde er voor dat het metselwerk niet van het plankier af kon schuiven.

Heiliedjes

Dat heien, zoals op de foto goed te zien is, gebeurde met mankracht. Het heiblok werd door een aantal mannen aan touwen omhooggetrokken. Op het juiste moment lieten zij de touwen vieren en viel het blok naar beneden op een paaltje. Om het ophalen en laten neerkomen van het heiblok op het juiste moment te laten gebeuren, werd er hardop geteld of gezongen. Er waren speciale heiliedjes.

Onder het grondwater

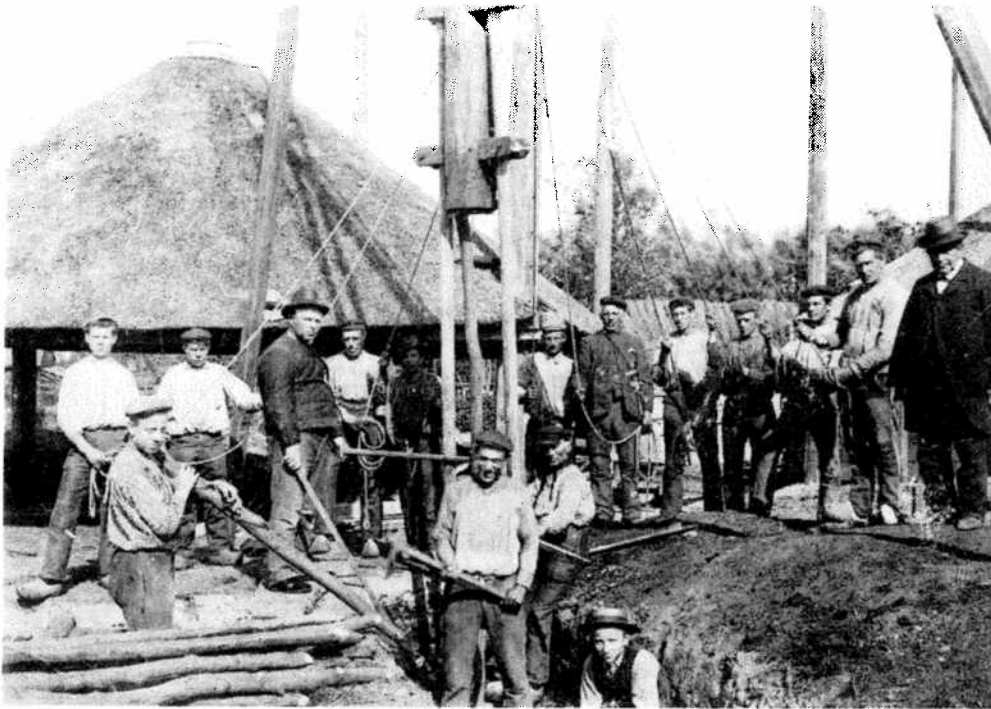
Dat houtwerk in de grond moest wel permanent onder de grondwaterlijn staan. Hout dat beurtelings nat en

Op tonnen gefundeerde boerderij te Benthuzien.

droog wordt, verrot snel. Hout dat constant onder water staat, heeft een lange levensduur. Het grondwater staat niet overal even hoog.

Er is een aanzienlijk verschil in hoogte van het water in de Ringvaart en het peil van het water in de uitgeveende Zuidpolder. Met het

Een foto uit 1903 waarop zestien personen, inclusief aannemer Gräper en opzichter Abels, poseren voor de fotograaf tijdens een rustpauze bij het heien.

verloop van het grondwater is bij het ontwerp goed rekening gehouden. Van de voorgevel van het huis tot de achtergevel van de bedrijfsgebouwen, circa 28 m, is er in aflopende lijn een hoogteverschil in de aanleg van de fundering van ruim 1 m.

Al in de 17de eeuw en mogelijk nog vroeger werd op deze wijze gefundeerd. Vanaf begin 20ste eeuw is deze methode weinig meer toegepast. Het zwaarder wordende verkeer was niet gunstig, op sommige plaatsen zelfs fataal, voor gebouwen die niet door middel van lange pa-

Een met slieten volgeheide ton.

len tot op de zandlaag zijn geheid.

Nog meer tonnen

Overigens was het geen primitieve methode, dat funderen op tonnen. Anders zou ir. H. Paul niet voor deze methode hebben gekozen. Paul was een gerenommeerd architect. Aanvankelijk had hij zijn bureau in Leiden en later in Den Haag. Van 1892 tot 1898 is hij tevens stadsarchitect, directeur gemeentewerken, van de stad Leiden. De laatste particuliere architect die tegelijkertijd directeur van gemeentewerken was. Ook was hij geruime tijd lid van de Provinciale Staten van Zuid-Holland.

Hoewel er nog latere data bekend zijn, was 1903 al wel een vrij late toepassing. Maar de woning Dorpsstraat 22, waar nu het artsenechtpaar Buiten woont, is gebouwd in 1906 en staat ook op tonnen.

De boerderij van de landbouwer D. Sol uit Zevenhuizen, gebouwd in 1908, eveneens.

Ook in Zoetermeer

In 't Seghen Waert, het verenigingsblad van het Historisch Genootschap Oud Soetermeer, schreef Ron Tousain in het nummer jaargang 23, aflevering 2 van mei 2004 over een in 1685 gebouwde schuurkerk aan de Voorweg in Zoetermeer.

Tijdens recente opgravingen is een gedeelte van de fundering bloot gelegd. Een daarbij gemaakte foto geeft een goed beeld van een met slieten volgeheide ton.

Koehuiden

Het bovengenoemde artikel van Ron Tousain heeft als titel 'De legende van het funderen op koehuiden'. Volgens Tousain spraken men in de Middeleeuwen over 'haien' wan-

English summary

This article deals with an example of a foundation method used in Holland; a foundation using barrels. The subject of the research is a premises built in 1903 in the village of Benthuisen in Holland. Of the specific (now demolished) premises there remain photographs and blueprints of the actual building plans.

All the quarters of this building rested on barrels which had been stuffed with osiers (rods of willows). Barrels without a bottom or lid were placed in the ground and stuffed with osiers of approximately 250 cm long.

The osiers soaked up the ground water and swelled up into a tough base to build on. Constantly the barrels had to be covered with ground water in order to preserve them. This method of foundation construction was probably already used in the 17th century and possibly even earlier than that.

At the beginning of the 20th century this method became obsolete due to higher stresses caused by increasing traffic and larger buildings.

The author also mentions several examples of this method in buildings which still exist.

He also refers to an article by Mr. Ron Tousain of Zoetermeer entitled (in translation) 'The legend of foundations on cowhides'. Pile driving in Dutch is 'heien' and some believe that 'huien / huden' is etymologically the same verb as heien. The plural form of the noun huid (E. hide) is huden (E. hides). For this reason some believe mistakenly that foundations have been laid on (cow)hides. There is however no archaeological proof for this assumption.

Albert Boot

neer men heien bedoelde. Heien-haien-huienhuiden. De klankverandering van heien naar haien-huien-huiden zou het sprookje van funderen op koehuiden in de wereld gebracht kunnen hebben.

Redactioneel naschrift

Omdat Schellingerhout vermoedt dat 'al in de 17de eeuw en mogelijk nog vroeger op deze wijze werd gefundeerd', hebben wij een zoekslag op internet gemaakt. Via de website <http://www.archeologie.vlaardingen.nl/> van de Gemeente Vlaardingen kwamen wij op de hoogte van het VLAK-verslag 10: Torremans, R. en T. de Ridder (red.), 2003: *De Toekomst 1.097. Basisverslag van het archeologische onderzoek aan de Havenstraat*. We citeren de samenvatting: 'Uit het onderzoek is gebleken dat het bodemarchief zwaar verstoord is. Wel kon worden aangetoond dat het terrein is opgehoogd in het (begin) van de 17de eeuw. Tevens kwamen er resten van diverse muurwerken aan het licht die op tonnen met slieten (cursivering van ons) en spanten van schepen waren gefundeerd. Deze laatste funderingstechniek was nog niet eerder in Vlaardingen aangetoond.' Het VLAK-verslag kost € 1,-, maar kan ook gratis als pdf-document worden gedownload. Het rapport dat 19 pagina's telt, bevat zwartwitfoto's en -tekeningen.

Met dank aan de heer T. de Ridder, gemeentelijk archeoloog van Vlaardingen, die zo vriendelijk was ons een papieren exemplaar van het rapport toe te zenden.

De spoormaker in de prentkunst (3)

Dit keer een afbeelding uit *Das Hausbuch der Mendelschen Zwölfbrüderstiftung zu Nürnberg*.

In Neurenberg werd in 1380 door de rijke burger Konrad Mendel een oudemannenhuis gesticht, waar twaalf ambachtslieden tot hun dood hun oude dag konden doorbrengen. Wel moesten de twaalf beroepen op enig moment verschillend zijn. Wanneer een van de broeders overleed, werd er door een medebroeder een tekening van hem gemaakt in een scène die de broeder in zijn ambacht uitbeeldt. Die tekeningen, ruim 800 stuks, zijn gemaakt van 1425 tot 1544, uiteraard door verschillende personen, en met wisselende kwaliteit. Het gaat in dit geval niet om de kunstwaarde, maar om de waarde die zij hebben voor de studie van het dagelijks leven in de late Middeleeuwen. De ambachten betreffen hout-, en metaalbewerking, textiel- en lederbewerking, en verder beroepen uit handel en verkeer, akker- en tuinbouw, en huishouding. In het *Hausbuch* komt overigens maar één spoormaker voor: de 158ste broeder Enderes Sporer, die op 9 oktober

1457 (St. Gallen) overleed, hetgeen uit het opschrift boven zijn tekening blijkt: *Anno MCCCC vnd im LVII jor am suntag vor sant Gallen dag do starb Enderes Sporer, 158 pruder, dem got genot.*

De spoormaker zit in zijn werkplaats voor het venster. Aan de straatkant is een uitstalplank naar buiten geklapt met daarop een aantal sporen. Ook aan een stang achter hem hangen sporen klaar voor de verkoop. Op de vensterbank zien we twee aambeeldjes van verschillende vorm, een met lange hoornen (een speerhaak) en een met vlakke baan. Daartussen een vijl. De spoormaker is bezig met het bewerken van de spoorhouder.

GN

Absurd of logisch?

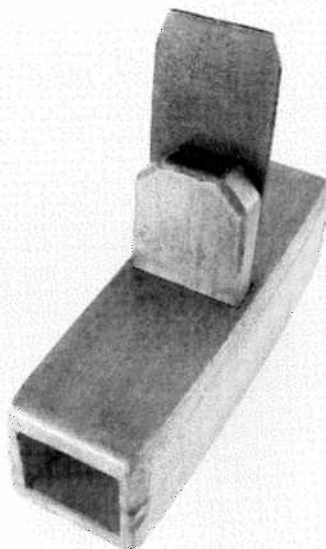
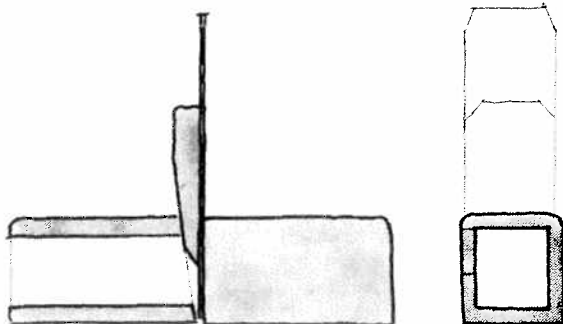
Horizontale spaanopening in tandschaaf

Hans Rode

De bewering dat de opening van brede schaven zich altijd aan de bovenkant van het blok bevindt, staat natuurlijk gelijk met het intrappen van een open deur. En dat dit 'onderdeel' officieel de naam 'spaanopening' draagt is eveneens logisch¹. Langs deze weg immers kunnen de schaafkrullen (gebroken door de meestal aanwezige keerbeitel) het blok verlaten.

Het is dan ook een kleine openbaring een schaaf tegen te komen, waarvan de opening niet aan de bovenkant, maar aan de voorzijde zit. Maar is dit feit wel zo onlogisch of zelfs absurd, als je bij eerste gedachte wel zou denken? We hebben namelijk in dit geval te maken met een tandschaaf, die in feite het materiaal niet afschaaft, maar afschraapt². En zou het geproduceerde, fijne schraapsel niet gemakkelijker horizontaal (naar voren) zijn af te voeren, dan verticaal naar boven?

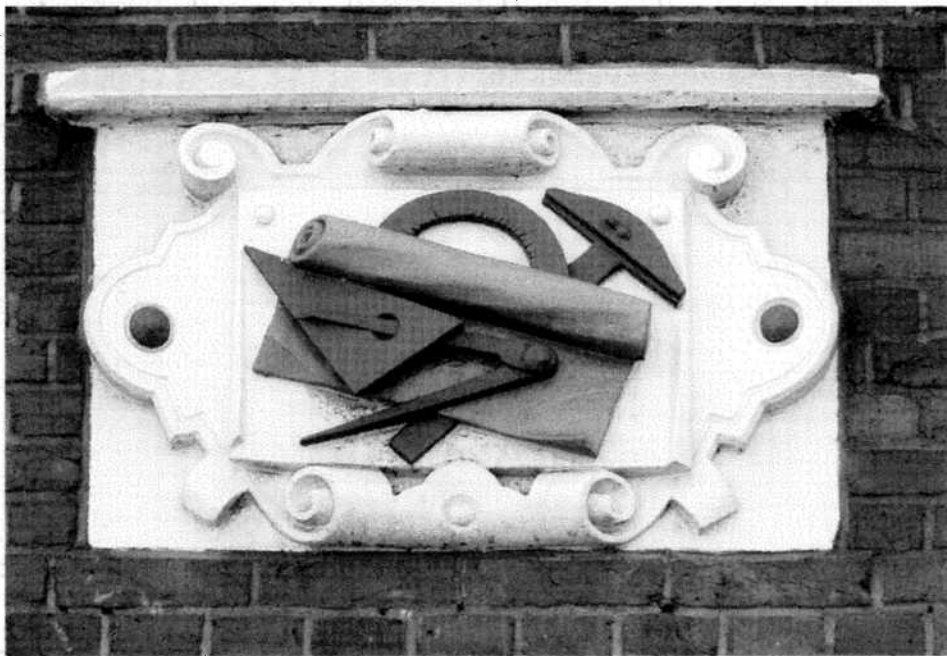
Maar het is de vraag of ik met deze veronderstelling op het goede pad zit.

Want een gegeven is, dat ik nog nooit een tandschaaf zag, waar deze logische (?) uitvoering navolging heeft gevonden. U wel?

Het blok van de afgebeelde schaaf bestaat uit één stuk beukenhout, met dien verstande, dat er in de zijkant (voor het oog praktisch onzichtbaar) over de volle lengte een smalle reep van de dezelfde houtsoort is ingelaten. Er is noch een merk van de maker, noch van de eigenaar aanwezig. De beitel - die overigens wel de juiste tanding bezit - is niet origineel.

1. Gerrit van der Sterre, *Vier eeuwen Nederlandse schaven en schavenmakers*
2. Zie voor omschrijving en gebruik van deze schaaf bovenstaand boek of: Herman Janse, *Van aaks tot zweep*.

Bergen op Zoom, Stationsstraat 12

Gevelsteen met architectenattributen
aan het door hem zelf ontworpen woon-
huis (1884) van architect C.P. van Genk.

ambachten en gereedschappen op **GEVELSTENEN**

Architectenattributen in Bergen op Zoom

Hans Rode

Zoals u natuurlijk allang weet - zeker als u deze rubriek regelmatig onder ogen krijgt - beelden gevelstenen soms een op zich zelf staand stuk gereedschap uit. Een doodenkele keer heeft dat betrekking op de naam van de bewoner van het betreffende pand. Maar meestal verwijst het naar het ambacht of bedrijf dat ooit op die plek werd uitgeoefend.

Nu is het lang niet altijd eenvoudig, om zonder verdere gegevens, alleen uit dat ene gereedschap het daarbij behorende ambacht af te leiden. Bij het zien van een troffel hebben we weinig twijfels, maar als het bijvoorbeeld om een hamer gaat, wordt het al lastig. Er kunnen zich dan immers meerdere, verschillende ambachten achter zo'n statussymbool verschuilen (meer hierover in een volgende editie). Een combinatie van meerdere gereedschappen op een steen (in onderlinge samenhang) brengt ons echter vaak verder op weg.

Dat is het geval bij de hier afgebeelde, mooie gevelsteen met cartouche¹. Het blijkt dat we hier te maken met de attributen van een architect. De steen zit namelijk aan het voormalige woonhuis van de architect C.P. van Genk door hemzelf ontworpen². Behalve deze steen is er een datumsteen met opschrift 1884.

We zien, behalve een half opgerold tekensvel, achtereenvolgens een passer, een deel van een gradenboog en een tekendriehoek, zoals die in kleine maten vroeger soms wel in massief hout werd uitgevoerd. Rechts is een tekenhaak afgebeeld, waarbij duidelijk is te zien dat het zogenoemde blok uit twee delen bestaat, bijgehouden door een vleugelmoer. Met een haak van deze uitvoering konden niet alleen rechte, maar ook andere, willekeurige hoeken worden getekend.

1. De cartouche, waarvan de kanten omgekrulde papierranden symboliseren, is hier wel erg toepasselijk gebruikt.
2. Met dank aan het Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom.

LEZERS SCHRIJVEN

Najaarsbijeenkomst november 2004, een persoonlijke belevenis

De najaarsbijeenkomst mocht ik voor de tweede keer meemaken en ik toog derhalve opgewekt naar Nieuwegein. De ontvangst was, als het jaar hiervoor, bijzonder hartelijk en goed geregeld. Weerzien met oude bekenden en kennismaking met anderen is een plezierige bezigheid.

De vergadering verliep vlotjes en een ieder kon zijn bijdrage leveren en deed dat ook. Uit die bijdragen tracht het bestuur (is ze toevertrouwd) datgene te verwerken waarin een ieder zich kan vinden. Denk bijvoorbeeld aan de wens met betrekking tot het ingebrachte ter veiling, waarbij men graag tevoren kennis neemt van hoe of wat enzovoort, mogelijk kenbaar te maken op onze homepage. Maar, bezit iedereen wel internet? Ach, ik merk en hoor het wel, dat wil zeggen: ik loop achter. Internet? Neen, is mijn persoonlijke keuze, gezien levensverwachting, waarbij ik alle begrip heb voor de moderne vooruitgang in deze, SUCCES daarmee!

Vervolgens kregen wij een bloemlezing over gevelstenen, die humoristisch, op zijn Mokums, werd gebracht door Herman Souer, met opmerkelijke positieve en leerrijke interrupties door de aanwezigen. Overigens had Herman zelf gevraagd om te onderbreken, dit laatste in de hoop er zelf wat van op te steken, en dat is behoorlijk goed gelukt.

De lunchpauze: PERFECT! Al is het dat ik er zelf niet aan toekom het geheel tot mij te nemen, ook wat de twee aangeboden consumpties betreft, hetgeen met mijn gezondheid te maken heeft. Het zal duidelijk zijn dat de entreprijs van de A&G-dag in combinatie met het geboden programma, uitermate redelijk is.

Voor de watsdat-tafel heb ik twee tangen ingebracht, één bleef zonder oplossing en één met verkeerd antwoord (al vaker vernomen, dus...), maar ik denk in de wandelgangen het juiste gebruik vernomen te hebben (probeer het alsnog te achterhalen). De tafelverkoop kostte mij weer de nodige pecunia, waardoor ik helaas niet meer mee kon bieden bij het veilinggebeuren (de fraaie spakendraaierschaaf is je gegund, Walter!), anderzijds is mijn verzameling tot mijn grote tevredenheid behoorlijk uitgebreid. Te zijner tijd gaat dit naar het Gereedschap Museum Mensert. Het 'steenhouwersgilde' bied ik mijn excuses aan, sorry, het is er niet van gekomen om jullie, zeker interessante, bezigheden te aanschouwen. Ik was te druk bezig met... mezelf (moet ik me schamen?).

Al met al heb ik genoten van een uiterst plezierige dag met bezielende ambacht- en gereedschapsgenoten. Na het bedanken van diverse bestuursleden, medewerkers en andere leden ben ik huiswaarts gekeerd. Aldaar zittend op de bank een fijne dag overziende, wil ik vanaf deze plek nogmaals mijn DANK overbrengen aan eenieder die dit mogelijk heeft gemaakt. Ik hoop eenieder tijdens de voorjaarsexcursie in 2005 wederom te ontmoeten en... uiteraard bij leven en welzijn tot eind oktober 2005! In die tussentijd wens ik jullie veel plezier met jullie boeiende hobby en/of verzameling op welk terrein dan ook.

Koos Kok

Linkshandig gereedschap, een oproep

In een telefoongesprek tussen ons lid Roel Wiggers en de voorzitter vertelde eerstgenoemde *en passant* dat hij erg geïnteresseerd is in linkshandig gereedschap. Graag zou hij meer horen over de ervaringen van linkshandige ambachtslieden bij de uitoefening van hun vak. Zijn voorstel was een oproep in ons tijdschrift te plaatsen, wat we bij dezen dus doen.

Tijdens de laatste bijeenkomst 'probeerde' ik deze vraag eens op ons lid Nol Groenewegen, die onmiddellijk een verhaal klaar had. Nol reageerde tevens op de open vraag (linkshandig?) bij het plaatje van DE GODSDIENSTIGE AMBAGTSMAN in A&G-nummer 27, bladzijde 35. Zijn vondst is dat de gravure spiegelbeeldig is. Zou kunnen, maar wat dan met het onderschrift?

Wij laten de zaak even rusten om meer ervaringen te vernemen zodat we er een min of meer afgerond verhaal van kunnen maken.

GN

Duimstokken

In A&G nr. 8 van april 1995 plaatsten wij een artikel over de toen 50 jaar bestaande duimstokfabriek firma Schuil te Drachten, van de hand van Jan de Roode.

Op de najaarsbijeenkomst 2004 ontvingen wij van ons lid Hans van Meijel een kopie van een artikel, ONZE DUIMSTOK, dat eveneens de duimstokfabricage van de firma Schuil onder de loep neemt, maar dan 'een paar jaar' eerder.

Voor de duimstokkenverzamelaars wellicht interessant om de bron even door te geven (of weten ze het al lang?). Het artikel is geplaatst in *Wij bouwen, Vaktechnisch Tijdschrift voor de Bouwwereld, Officieel orgaan van de Bedrijfsunie in het Bouwbedrijf*; 5de jaargang nr.7, 25 maart 1953.

Hoe oud is messing?

In A&G nr. 27 van oktober 2004 schreef ik een artikeltje over de koperslagerij in het Museum Stad Appingedam. Bij het artikel plaatste ik een kader 'Koper' waarin iets over de geschiedenis van het koper en de legering van koper met zink (messing) is medegedeeld. Ons lid Jan Neelen, geïnteresseerd in de technieken van de IJzertijd en de Middeleeuwen, vroeg mij bewijsmateriaal voor de bewering dat messing rond 1000 v.C. is ontdekt.

Ik ging te rade bij de volgende bronnen:

F.M. Feldhaus, *Die Technik der Vorzeit, der geschichtlichen Zeit und der Naturvölker*, München 1965;

Marius Le Roux, *Die Kaapse Kopersmid*, Stellenbosch Museum 1982 [tentoonstellings-catalogus];

J.A. Dekkers, *Koperslaan, 'n oud ambacht*, Hapert 1985 en verder enkele boeken over kopers, tinnen en zilveren voorwerpen en hun makers (gezien vanuit kunsthistorisch oogpunt) in de Openbare Bibliotheek.

Ik moet toegeven dat de verschillende bronnen niet eenduidig zijn, de ene spreekt van enkele honderden jaren v.C., de andere van 1000 jaar v.C. Het aan het koper toegevoegde materiaal was oorspronkelijk een zinkerts, galmei genaamd.

Jan Neelen zou dankbaar zijn als onze lezers hem kunnen helpen met het aandragen van een betrouwbare, wetenschappelijk onderbouwde datering.

GN

MUSEAAL

Met de vakantieperiode voor de deur haalden wij enkele folders van musea 'uit de kast' die ons in het verre of meer recente verleden door leden zijn toegestuurd. Helaas konden we niet in alle gevallen de inzender achterhalen, waarvoor onze excuses. Wij bezochten de desbetreffende websites (als ze bestaan) om waar mogelijk actuele informatie over openingstijden en adres te verifiëren. Als geen e-mailadres genoemd is, dan hebben we dit niet aangetroffen.

Musée du Bois et de la Vie rurale (B.)

Houtmuseum en museum van het landelijk leven

<http://www.lesmuseesenwallonie.be/html/musee.php?id=8>

Het museum van het landelijk leven geeft een presentatie van het vroegere landelijke leven. Meer dan 800 voorwerpen en typische werktuigen van het destijds alledaagse leven en vroegere ambachten worden er tentoongesteld.

Openingstijden en adres

Van 1 maart tot en met 31 december, elke dag van 9.30 tot 12.30 en van 14.00 tot 19.00 uur.

Gesloten: van 1 januari tot 30 maart en 's woensdags, behalve in juli en augustus.

Musée du Bois et de la Vie rurale

Rue des Artisans, 10A

5537 Maredret - Anhée (B.); Anhée ligt aan de Maas tussen Namen en Dinant.

tel. 082 69 90 62; fax 082 69 92 53

e-mail: musee@alafontaine.be

L'Espace des Vieux Métiers, de la Locomotion et des Traditions Populaires Ayen (F.)

Museum van oude ambachten, vervoersmiddelen en folklore

<http://www.conceze.com/ayen/ayen02.htm>

Tallose werkplaatsen laten de bezoeker meer dan 36 ambachten en 300.000 gereedschappen ontdekken. Er worden demonstraties smeden en koper slaan gegeven. Enkele voorbeelden van ambachten of beroepen: blikslager, wagenmaker, timmerman, snaarinstrumentmaker, putjeschepper, wijngaardenier, hoefsmid, klompenmaker en zadelmaker. Op de website zagen we nog een rij motorfietsen.

Openingstijden en adres

Iedere dag van 10.00 tot 12.00 uur en van 14.30 tot 19.00 uur.

L'Espace des Vieux Métiers

Route du Soulet

19310 Ayen (F.); Ayen ligt ca. 20 km noordwestelijk van Brive.

tel. 05 55 25 23 65 of telefoon en fax: 05 55 25 01 64

Westfälisches Freilichtmuseum Hagen (D.)

Museum voor ambacht en techniek

<http://www.freilichtmuseum-hagen.de/>

Het Westfaals Openluchtmuseum te Hagen strekt zich uit over een 2,5 km lang deel van het dal de Mäckingerbach, één van de mooiste weidedalen van het voorste gedeelte van het Sauerland. Op een oppervlakte van ongeveer 42 hectare zijn tegen de vijftig historische werkplaatsen en fabrieken opnieuw opgericht.

Terwijl veel openluchtmusea in Duitsland en West-Europa gewijd zijn aan het presenteren van het dagelijks leven van de boeren en op het platteland, is voor ongeveer zestig jaar het idee opgekomen, in dit museum de geschiedenis van ambacht en techniek van Westfalen te documenteren. Het museum beslaat een brede periode, die begint met de ambachtelijke bedrijven op het platteland en in de kleine steden aan het einde van de achttiende eeuw en via de vroegindustriële productieplaatsen loopt tot de opkomst van de grootindustrie. Het documenteert zo, grof gezegd, de periode tussen 1780 en het einde van de negentiende eeuw. Bij het presenteren van de technische ontwikkeling van Westfalen ziet men technische geschiedenis niet alleen als kennis van gereedschap en machines. De negen afdelingen van het museum worden daarentegen in de economisch-, sociaal-en regionaalhistorische context ingepast. Het doel van het museum is het tonen van het dagelijks leven op het werk in de achttiende en negentiende eeuw onder zo veel mogelijk gezichtspunten. Een belangrijk zwaartepunt van het openluchtmuseum is daarbij het verwerken en bewerken van metaal in de Mark, vanwaar belangrijke impulsen voor de industrialisatie van Duitsland zijn uitgegaan.

Het museum kent negen afdelingen:

- koperslagerij, kopersmederij, geelgieterij, messingstamperij, koebelsmederij, zinkwalserij en goudsmederij;
- kleinijzersmederij, vijlenkapperij, boorsmederij, bijlsmederij, nagelsmederij, koffiemolensmidse, katrolsmederij, kettingsmederij, hoef- en wagensmederij, opwerpsmederij, rek- en breedgrofsmederij, grofsmederij, zeissmederij, draadtrekkerij en gatijzermakerij;
- afdeling Duits smederijmuseum;
- papiermolen, kartonmolen, drukkerij;
- meubelmakerij, lepelsnijderswerkplaats en klompenmakerij, zaagmolen en wagenmakerij;
- korenmolen, oliemolen, stoommachines, bakkerij, brouwerij, distilleerderij, azijnbrouwerij, mosterdmolen, tabaksfabriek, kruidenierswinkel, slagerij en rokerij;
- witlooierij, bontwerkerij, schoenmakerij, orthopedische schoenmakerij, zadelmakerij, drijf-riemenwerkplaats, stoffeerderij, portefeuillemakerswerkplaats, blauwververij, touwslagerij;
- herberg, remise, gemeentehuis, bascule;
- agaatslijperij.

Openingstijden en adres

Van 25 maart 2005 tot 30 oktober 2005; dinsdag tot zondag en op feestdagen; van 9.00 tot 18.00 uur, entree tot 17.00 uur. Bezichtigen van de gebouwen tot 17.30 uur.

Westfälisches Freilichtmuseum Hagen

Mäckingerbach

58091 Hagen (D.); Hagen (Westfalen-Lippe) ligt aan de A45 tussen Dortmund en Lüdenschheid.

tel. 02331 7807-0; fax. 02331 7807-120

e-mail: freilichtmuseum-hagen@lwl.org

Musée portuaire Dunkerque (F.)

Havenmuseum

<http://www.museeportuaire.com/intro.html>

De oorspronkelijke verzameling van het museum werd samengesteld rond het traditionele gereedschap voor het laden en lossen dat door de komst van de container overbodig was geworden: haken en wagentjes bevinden er zich naast monumentale voorwerpen zoals laadbakken voor mineralen en andere 'sauterelles' (machines voor het laden van zakken).

In de loop der jaren heeft het museum zijn verzameling uitgebouwd volgens verschillende hoofdlijnen:

- De havenactiviteit (het loodsen, aanmeren, besturen, de scheepsconstructie en -reparatie enzovoort) door middel van maquettes, foto's, diverse werktuigen, films en mondelinge getuigenissen;
- De zeevaart en de handelsbestemmingen, met name met behulp van maquettes en affiches van de belangrijkste maritieme maatschappijen die in Duinkerken aanwezig waren (Messageries Maritimes, Chargeurs réunis, Compagnie des Bateaux à vapeur du nord enzovoort);
- Het transport van de koopwaar naar het achterland. Met name de binnenscheepvaart, die wordt verbeeld met werktuigen, getuigenissen en foto's;
- De geschiedenis van de haven van Duinkerke: Jan Bart en de kaapvaartoorlog, de walvis- en kabeljauwvangst, de opeenvolgende uitbreidingen van de haven. Terwijl de verre geschiedenis van de haven vooral wordt geëvoceerd met schilderijen en maquettes, wordt de twintigste eeuw belicht met een belangrijke fotocollectie. Deze biedt een aanvullende getuigenis omtrent het leven en het werk in de haven.

(tekst overgenomen van de website)

Openingstijden en adres

Van 10.00 tot 12.45 uur en van 13.30 tot 18.00 uur; gesloten op dinsdag. Juli en augustus: open van 10 tot 18 uur, alle dagen; gesloten op 1 januari, vastenavond (Mardi Gras), 1 mei en op 25 december.

Musée portuaire Dunkerque

9, quai de la Citadelle

59140 Dunkerque (F.); Duinkerken ligt aan de Noordzeekust ca. 15 km ten zuiden van de Belgische grens.

tel. 063 33 39; fax : 065 06 62

e-mail: museeportuaire@nordnet.fr

Ecomuseum van Treignes / Ecomusée de la région du Viroin (B.)

Museum van het landelijk leven en zijn technologieën

<http://www.ulb.ac.be/ulb-wallonie/treignes.html>

Het museum is ondergebracht in een oude kasteelhoeve, waar het volgende te zien is: zeven eeuwen bosbouw, het landelijk leven en zijn technieken, hout- en leerbewerking, steen- en ijzerbewerking en een tentoonstelling over de landbouwmechanisatie van 1850 tot 1950.

Openingstijden (niet op website, overgenomen van folder) en adres

Van 31 maart t/m 31 oktober van 9.00 tot 12.00 uur en van 13.00 tot 17.00 uur; weekends en

feestdagen van 13.00 tot 18.00 uur. Gesloten op maandag behalve in juli en augustus.
Ecomuseum van Treignes / Ecomusée de la région du Viroin
Rue de la Gare 81
B-5670 Treignes (B.); Treignes ligt ca. 15 km ten zuidoosten van Philippeville.
tel. 060 39 96 24

Houtzaagmolen De Ster

<http://www.houtzaagmolen-de-ster.nl>

In het oktobernummer 1998 berichtten wij over de toen pas gerestaureerde houtzaagmolen De Ster in Utrecht, die bij die gelegenheid een museale en culturele functie kreeg. Ons lid J. v.d. Hoeven uit Harderwijk is er verleden jaar nog geweest en hij vertelde ons dat hij het de moeite waard vindt om die eens te bezichtigen, bijvoorbeeld in combinatie met de Verzamelbeurs. Onderstaande informatie haalden wij uit de folder en van internet.

Houtzaagmolen de Ster is het trotse middelpunt van het geheel gerestaureerde Molenerf de Ster, in ons land het enige compleet bewaard gebleven houtzaagmolenerf. Het bestaat uit de windmolen met zagerij, de molenaarswoning, twee knechtswoningen en drie houtdroogloodsen. De gebouwen op het bijbehorende molenerf hebben een eigentijdse bestemming gekregen. Zo zijn er een atelier, een muziekoefenruimte, een kinderdagverblijf, een openbare speelplek en een dierenweide. Houtzaagmolen De Ster en het molenerf vormen hierdoor een historisch, maar zeer levendig onderdeel van de Utrechtse wijk Lombok.

Openingstijden en adres

Iedere zaterdag van 13.00 tot 16.00 u is de molen vrij toegankelijk voor publiek. Bij voldoende wind zijn de molenaars aan de slag met het zagen van eiken, iepen of lindebomen.

Houtzaagmolen De Ster

Molenpark 3

3531 ET Utrecht

tel. (030) - 299 01 74; fax (030) - 299 05 19

e-mail: info@houtzaagmolen-de-ster.nl

Ambachten-Museum "Ut Olde Ambacht"

http://www.wehl.net/ut_olde_ambacht/ut_olde_ambacht.html

Museum 'Ut Olde Ambacht' is een museum waar werktuigen, gereedschappen en dergelijke uit het verleden getoond worden.

Rond 1960 begon ijzerhandelaar Joop Welling met het verzamelen van oud boerengereedschap. Veertig jaar later is zijn verzameling van ambachtelijke materialen en apparatuur 'niet meer te tellen'. 'Honderdduizend stuks, een miljoen? Ik zou het niet weten, maar ergens daartussen zal het wel liggen', zo vermoedt de Wehlenaar. Erg kieskeurig blijkt Joop Welling daarbij niet. Vrijwel alles wat antiek of oud is, heeft zijn interesse. Zo herbergt zijn private museum onder meer een kleine drukkerij, een historische bakkerszaak, een kapper, een klompenmakerij en een zagerij. Maar ook ouderwetse hoogtezonnen, kruiken in allerlei soorten en variaties, kachels, fornuizen, pannen en fietsen zijn er te vinden. Zelfs voor complete boerenkarren en tractoren heeft Welling een plaatsje ingeruimd. Buiten de hal staan nog ploegen en andere landbouwmachines opgesteld.

Lees verder op volgende pagina.

Openingstijden en adres

Iedere woensdag van 13.00 tot 18.00 uur.

“Ut Olde Ambacht”

Stationsstraat 26

7031 BR Wehl

tel. (0314) – 68 44 19 (dhr. Welling)

Er is geen vaste toegangsprijs, maar de eigenaar vraagt een vrije gift.

Cité des Métiers de Tradition (F.)

‘Het materiaal, het gereedschap, de mens’

Het museum heeft geen eigen site.

Ons lid B.H. Mulder uit Heemstede schreef ons het volgende.

Op de vakantietocht naar het zuiden, die veel Nederlanders jaarlijks afleggen, ligt het plaatsje St Laurent de la Plaine, dat een uniek museum van ambachten en gereedschap herbergt. Ik doe u hierbij een folder toekomen, alsmede een beschrijving van de diverse categorieën gereedschappen. Zou het iets zijn voor opname, uiteraard in sterk verkorte vorm, in ons volgende voorjaarsblad?

Het museum ligt op een afstand van Nederland waarbij menigeen toe is aan een stop voor de nacht. Maar ook weer dicht genoeg bij om 's middags bij aankomst nog de gelegenheid te hebben het museum tot 19 uur te bezoeken, of de volgende ochtend voor vertrek.

De beknopte folder licht ons in dat het museum 38000 stukken exposeert, van 73 verschillende ambachten, verspreid over 4500 m³ aan gebouwen in 20 tentoonstellingszalen.

De beschrijving waarop de heer Mulder doelt, beslaat zo'n 18 kantjes A4 schrijfmachineschrift in het Nederlands (!), gelardeerd met plaatjes, veelal uit de *Encyclopédie Diderot et d'Alambert*. De redactie heeft de tekst zonder plaatjes (de afdrukkwaliteit is slecht) ingescand; deze beslaat nu 8 kantjes A4 'platte tekst'.

Zelfs in beknopte vorm zou deze informatie te veel ruimte in ons tijdschrift innemen. Om enig idee te geven pik ik er de volgende ambachten, werktuigen of bedrijvigheden uit:

Vlasserij, klompenmaker, bandweefgetouw, geelkoperwerk-fabriek, olieslager, schoenmaker, smid, kaarsenmaker, strijkster, zadelmaker, bakhuis, waskamer, kleibakken (stenen, vloertegels), wijnpersen, distilleerderij, timmerman, wagenmaker, kuiper, graanteelt, graanoogst, papiermolen, houtvesterszaag (om ter plaatse de gevelde bomen tot planken te verzagen met behulp van een stoommachine).

Leden die toch over de volledige tekst willen beschikken (geen plaatjes dus), kunnen die per e-mail bij de redactie aanvragen. Zij ontvangen dan de bijlage per e-mail op hun eigen of een door hen op te geven e-mailadres.

Openingstijden en adres

Van 15 maart t/m 15 november van 10.00 tot 12.00 uur en van 13.00 uur tot 19.00 uur.

Cité des Métiers de Tradition

49290 Saint-Laurent-de-la-Plaine (F.); Saint-Laurent ligt ca. 20 km ten zuidwesten van Angers.

tel. 02 41 78 24 08; fax 02 41 78 56 87

AGENDA

21ste Nationale Zilverdag Schoonhoven op Tweede Pinksterdag 2005 Kerkzilver en Zilver voor de Kerk

In Zilverstad Schoonhoven kan men op 16 mei a.s. kennis maken met het heel bijzondere kerkzilver én het zilver voor de kerk. Kerkzilver zoals kelken, bekers, schalen en kandelaars vindt men in kerken en musea. Zilver voor de kerk bij musea, in galeries en bij vele van de deelnemers. In het verleden was het ondenkbaar zonder kostbare 'pronkstukken' ter kerke te gaan, maar ook in 2005 worden nog steeds voorwerpen gemaakt die kerkgangers gebruiken.

- In het historische centrum wordt op meer dan 125 locaties gedemonstreerd, geëxposeerd en verkocht. Goud, zilver, juwelen, edelstenen en mineralen, penningen, klokken en horloges, kortom, alles wat het vak van *goud- en zilversmid* zo boeiend maakt.
- De 25 'open ateliers' van de Schoonhovense zilversmeden zijn volop in bedrijf en voor het publiek toegankelijk. Ook de Vakschool voor Edelsmeden en Juwelier heeft die dag haar deuren wijd open staan.
- Er is niet alleen goud en zilver te bekijken maar ook *goud- en zilversmidsgereedschap en antiquarische boeken en vakbladen*.
- Het 375 jaar oude *Zilversmidsgilde St. Eloy* presenteert zich op de Doelenmarkt, waar men ook de Noviteitenshow vindt.
- In het Nederlands Goud-, Zilver- en Klokkenmuseum loopt een speciale tentoonstelling over 'Zilver voor de Kerk' Een ongekende verzameling pronkstukken die kerkgangers in vervlogen tijden meenamen naar dienst of mis. Ieder uur is er een toelichting op indrukwekkend kerkzilver

van de 17de tot en met de 20ste eeuw.

- Op de Dam demonstreren Vakschoolstudenten hun vaardigheden. Hier vindt ook de *Draadsmeedwedstrijd* plaats. Naast de demonstraties op de Dam houdt de Vakschool voor Edelsmeden en Juwelier open dag met voorlichting over de opleiding, demonstraties, een rondgang door de school en een expositie van werkstukken.
- Langs de Haven met penningen, klokken en horloges gaat het naar de Steenenbrug waar demonstraties van het slijpen van edel- en sierstenen worden gegeven.
- De Museumgalerij Het Edelambachtshuys exposeert 'Drie eeuwen Schoonhovens zilver'. Men krijgt hier een beeld van het kerkzilver voor de eredienst uit voorbije tijden. Avondmaalsbekers uit de vroege 17de eeuw, een prachtig missaal, Rimonietorens uit de Joodse eredienst, kerkboek- en bijbelbeslag.

- De 'Open Atelierroute' voert langs diverse *goud- en zilversmeden* die op deze dag in hun ateliers demonstreren. Diverse edelsmederijen tonen de bezoekers graag hun vaardigheden en hun werkstukken.

Met dank aan ons lid Gerrit de Jong uit Schoonhoven die ons op de Zilverdag attendeerde.

Architectuur, Archeologie, Industrieel en Mobiel Erfgoed De Nederlandse Restauratiebeurs

Rb

DE NEDERLANDSE
RESTAURATIEBEURS

Architectuur

DÉ BEURS VOOR RESTAURATIE, MONUMENTENZORG EN CONSERVERING CULTUREEL ERFGOED

Archeologie

26•27•28 MEI

2005

BRABANTHAL
's-HERTOGENBOSCH

Industrieel
Mobiel Erfgoed

Op 26, 27 en 28 mei wordt in de Brabantthal te 's-Hertogenbosch de beurs voor restauratie, monumentenzorg en cultureel erfgoed 2005 gehouden.

De Nederlandse Restauratiebeurs 2005 biedt een veelzijdig en afwisselend aanbod:

- handwerk in de monumentenzorg
- restauratiebouwbedrijven
- architecten- en adviesbureaus
- bouw- en restauratiematerialen, werktuigen en machines
- restauratie en conservering van kunst en cultuurgood
- restauratie- en conserveringsmaterialen
- rijksoverheid, provincies en gemeenten
- Particuliere monumentenorganisaties
- universitaire en HBO-opleidingen, regionale opleidingsprojecten
- restauratoren, specialisten en technieken
- archeologie / oudheidkundig bodemonderzoek
- inrichting musea, archieven en bibliotheken
- boerderij, historische tuinen en cultuurlandschap
- stads- en dorpsvernieuwing
- beveiliging / bewaking / inrichting openbare en particuliere monumenten, kerken, musea, archieven en bibliotheken
- documentatie, inventarisatie en onderzoek
- informatietechnologie, systemen en software
- monumenten en toerisme

Het brede draagvlak van de beurs maakt het mogelijk om speciale aandacht te schenken aan actuele ontwikkelingen in de monumen-

tenzorg, nieuwe producten en technologieën, kennis en vakmanschap. In het beurstheater verzorgen experts ruim 70 lezingen, presentatie en workshops. Op donderdag 26 mei bijvoorbeeld, zal het Nederlands Gilde van Smeden een presentatie verzorgen over restauratie van smeedwerk. Toegankelijk voor iedereen die daarin is geïnteresseerd. Speciale evenementen completeren de dagprogramma's voor beursbezoekers.

Onze vereniging heeft niet alleen zitting in de Raad van Advies. Zij zal zich dit keer ook met een bescheiden stand op de beursvloer presenteren. Een reden te meer om dit interessante evenement te bezoeken!

N.B. De inschrijving voor deelnemers is bij verschijnen van dit tijdschrift inmiddels gesloten.

Locatie

Gerestaureerde Brabanthallen
Diezekade 2
's-Hertogenbosch

Periode

26, 27 en 28 mei 2005

Contact

Raoul Hijn
tel. 0485 - 322922
fax 0485 - 322944
e-mail info@restauratiebeurs.nl
Dedy Collette
tel. 073 - 6293292
fax 073 - 6293264
e-mail d.collette@expodia.nl

Internet

www.restauratiebeurs.nl

BOEKENNIEUWS

Tussen bies en wilg

Over kooikers, otterjagers en biezensnijders in de oude Biesbosch

Onlangs is door uitgeverij De Stroombaan een nieuw boek over de oude Biesbosch uitgegeven. Dit boek van Jan van der Esch gaat uitvoerig in op het leven en werken van mensen die vroeger in dit gebied hun beroep uitoefenden, waarbij de schrijver zich in hoofdzaak bezig houdt met de kooikers, ottervangers en biezensnijders. Onze lezers zullen deze bezigheden niet direct als een ambacht kwalificeren, maar meer onder de groene beroepen scharen, waarbij overigens de gebruikte gereedschappen hun speciale belangstelling hebben. Wat dit laatste betreft, moeten we niet teveel van deze titel verwachten. In de kooi zijn de voorkomende gereedschappen de ijszaag, ijsbijl, ijshaak, de eendenhaak, de trekzaag en zo men wil de fuiken en lokeenden. Bij de jacht op otters kwamen de otterspeer en het otternet, maar meer nog het geweer te pas. De biezensnijders komen uit met een bieshaak, een stuikbord en een rietbot (een soort spade om de wortels af te steken). Graag zouden we nog eens een uitgave willen zien die systematisch alle gereedschappen van de voormalige beroepen in de ruige Biesbosch voor het voetlicht brengt.

De verdienste van dit boek moeten we in de eerste plaats zoeken in de beschrijving van het werk van deze beroepsgroepen. In een inleiding wordt uitvoerig, ondersteund door zeer duidelijke tekeningen van Piet Verhagen, de 'werking' van de kooi uitgelegd. Aardig zijn de opgenomen clausules uit oude wetten met bepalingen over het kooirecht en dergelijke. Daarna komen in verhalen verschillende kooikers aan het woord, waaruit we een goede indruk van dit bestaan 'van binnen uit' krijgen. Het gedeelte over eendenkooien beslaat het grootste deel van het boek.

Het kortere deel over de ottervangers is eveneens leerzaam: over deze bezigheid is,

voorzover we weten, niet veel op schrift gesteld. Otters werden gevangen om hun pels die duur verkocht kon worden. Ook de bout was eetbaar. Overigens was ottervanger niet een fulltime job, maar werd bijvoorbeeld naast dat van visser en jager uitgeoefend.

De biezensnijders krijgen zo'n twintig bladzijden. De auteur beschrijft de opkomst van de biezencultuur en de verschillende soorten biesen in de Biesbosch.

'Tussen bies en wilg' wordt besloten met een persoonlijk verhaal van de auteur over de zoektocht naar de kwak, een soort reiger, die vroeger in de Biesbosch voorkwam.

Naast de al genoemde tekeningen van Piet Verhagen is het boek uitvoerig geïllustreerd met zwartwitfoto's.

J.M. Van der Esch, m.m.v. Piet Verhagen,
Tussen bies en wilg, over kooikers, otterjagers en biezensnijders, Uitgeverij De Stroombaan,
Papendrecht, 2004. ISBN 90-76496-18-8.
Prijs € 19,50

Beroepsnamenboek

ambachtsnamen in kaart gebracht

In de Middeleeuwen was het begrip ambacht ruimer dan tegenwoordig. In ambacht zit dienen, bediening opgesloten, vandaar dat je ook over het ambacht van keizer kon spreken. In het woord beroep zit beroepen, tot een taak geroepen worden of zichzelf tot een taak geroepen voelen. Met de opkomst van de steden in de Lage Landen ontstond er al snel een grote diversificatie in ambachten (in engere zin) en beroepen. Er waren mensen nodig voor voedselproductie, -bereiding, -transport en -handel. Alleen al rond de begrippen wijn en bier kon je tientallen beroepen onderscheiden.

Voor het vervoer van goederen werden tonnen en vaten in soorten en maten gebruikt, die aan vele kuipers werk boden.

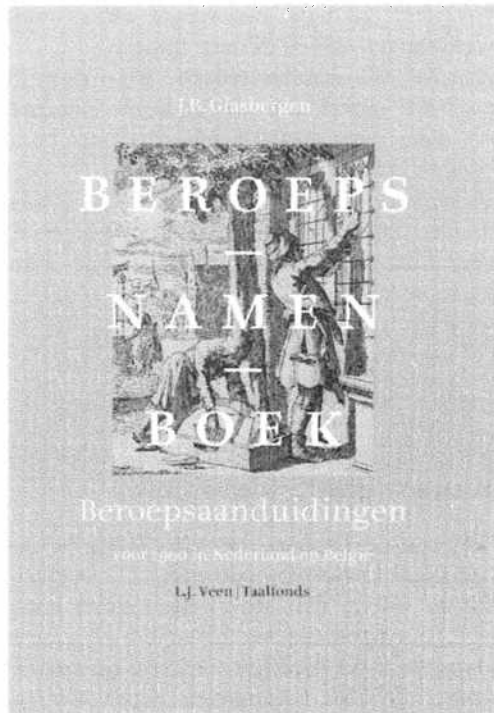
Mensen hebben kleding nodig: kousen, hemden, mantels, hoeden. Elk kledingstuk had wel 'zijn' ambachtsman. De vroege textielindustrie in steden als Brugge en Gent schiep nieuwe beroepen: wevers, vollers, scheerders, ververs en veel meer.

Huiden werden geloid en verder bewerkt tot schoenen en riemen. Van hieruit kom je terecht bij de gespenmaker of riembeslagmaker.

Voor de bouw van huizen waren metselaars, timmerlieden, strodekkers en nog andere ambachtslieden nodig. De metaalbewerkers specialiseerden zich: goudslager, geelgieter, smid, slotenmaker, spoomaker, harnasmaker. Voor de 'lichamelijke verzorging' waren er de barbier, stoofmeester, vroedvrouw, chirurgijn en de rondreizende kiezentrekker.

De stedelijke overheid en de opgekomen gilden vaardigden een overvloed aan reglementen uit die door beëdigde stadsdienaars en 'vindders' (keurmeesters van een gilde) gecontroleerd werden.

In deze opsomming hebben we honderden, ja duizenden beroepen 'vergeten'. Verondersteld al dat we dat zouden kunnen, zouden we

de omvang van een dik boek nodig hebben om dit verhaal compleet te kunnen vertellen.

Dat is gelukkig niet nodig, want het *Beroepsnamenboek, beroepsaanduidingen voor 1900 in Nederland en België* van Joop Glasbergen is hierop het (bijna) volledige antwoord. Zo'n 25000 beroepsnamen vanaf 1300 tot 1900 zijn op wetenschappelijke wijze beschreven. De verklaring van een oude beroepsnaam ligt niet zomaar voor de hand: beroepen zijn in vergetelheid geraakt, of de beroepsnaam heeft een moderne betekenis gekregen. Een kruidenier was oorspronkelijk iemand die in kruiden handelde, een drogist. Een aantal beroepsnamen blijft een mysterie, ze zijn opgedoken in een of ander document, maar de context ontbreekt. Zelfs als je de delen van een samengestelde beroepsnaam begrijpt, ben je er nog niet altijd. Wat deed een wijnmeter, wat zijn kraankinderen, wat is een klapmaker?

Voor elk opgenomen beroep wordt een 'genormaliseerde' naam gebruikt. In een tijd

dat de spelling nog niet standaard was, zijn veel verschillende spellingen gehanteerd, die overigens wel als varianten zijn opgenomen. Vervolgens wordt de vroegste datering met vindplaats vermeld, dan volgen één of meer verklaringen en één of meer citaten.

Aan het alfabetische gedeelte gaan ruim 20 pagina's vooraf met een gedegen inleiding, een aanwijzing voor het gebruik en een bronnen- en literatuurlijst.

Volgens de flaptekst is deze uitgave onmisbaar voor genealogen, archiefmedewerkers en voor allen die in sociale en lokale historie geïnteresseerd zijn. Ik wil daar graag de geïnteresseerden in ambachten in de ruimste zin onder scharen.

Van aakschipper tot zwikker gids van historische beroepen

Dit boek van de hand van Carl Denig behandelt 2000 historische beroepen. Dit betekent dat de auteur zich beperkingen heeft opgelegd. Beroepen die wel historisch zijn, maar in min of meer dezelfde betekenis nu nog bestaan, zijn niet opgenomen. Geen timmerman, geen bakker en geen slager dus. Metser wel, dat als verklaring krijgt metselaar, een woord dat overigens niet als trefwoord is opgenomen. De alfabetische trefwoordenlijst wordt vooraf gegaan door een korte inleidende tekst. De verklaring van een beroepsnaam is summier, maar doeltreffend. Datering en vindplaats blijven achterwege, evenmin zijn historische citaten opgenomen.

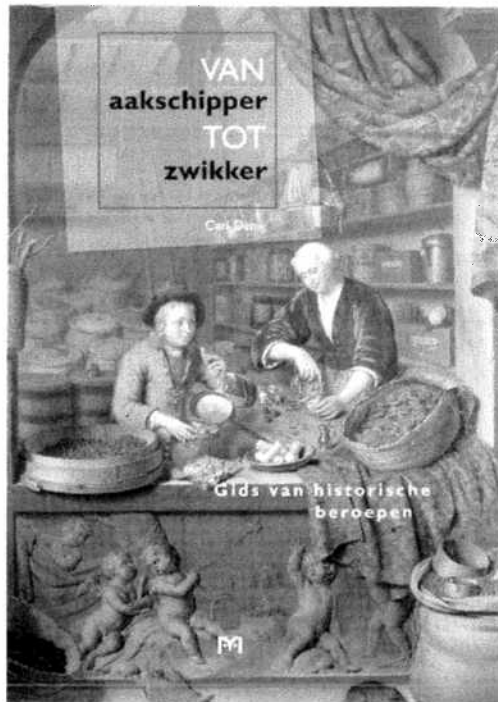
Nieuwsgierig naar de zwikker? Hier komt hij: 'man die op een leest geschoven schoenschachten met de hand of machinaal met spijkertjes of krammen aan de op de leest bevestigde zool vastslaat. In de dieventaal betekent zwikker beul.'

Het boek is rijk geïllustreerd met zwartwitafbeeldingen uit historische bronnen. Jan Luiken is aanwezig, maar niet oververtegenwoordigd. We zagen hier veel 'nieuw' materiaal. Ook enkele zwartwitfoto's uit een nog niet zo ver verleden vonden hun plaatsje. Het omslag is in kleur. De lay-out is zeer verzorgd: voor kleine tekstaccenten en kolomlijnen wordt bijvoorbeeld met een roodbruine kleur gewerkt. Wie zich snel wil oriënteren

Website

Op de website van de auteur, <http://home.hccnet.nl/jb.glasbergen/>, zijn alle namen opgesomd. Klik door naar 'Aanvullingen en correcties op het Beroepsnamenboek' en je vindt daar de laatste stand van zaken. Op 17 november 2004 telde ik meer dan 130 ingangen in deze rubriek. Via de website kun je zelf een bericht naar de schrijver sturen.

J.B. Glasbergen, *Beroepsnamenboek, beroepsaanduiding voor 1900 in Nederland en België*, Uitgeverij L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen 2004. ISBN 90 204 0459 8. Gebonden, 575 bladzijden. Prijs € 45,-

over de beroepen van de verdwenen wereld van de ambachten, de overheid en de landbouw kan goed in dit werkje terecht.

Carl Denig, *Van aakschipper tot zwikker, gids van historische beroepen*, Uitgeverij Matrijs Utrecht 2004. ISBN 90 5345 245 1. Gebonden, soft cover, 128 bladzijden. Prijs € 14,95

'Soo 't niet sluit, 't lekt er uit'

Een duidelijk en volledig kuipershandboek

Grondig en volledig

Voor de twijfelaars onder ons, die wat meer motivatie nodig hebben, wil ik mijn aanbeveling nader onderbouwen. Om te beginnen heeft de uitgeverij Garant een mooie paperback gedrukt van dik 300 pagina's, waarbij gekozen is voor een toegankelijke tekst, ondersteund met veel beeldmateriaal. De vele foto's en tekeningen verhullen de grondigheid van het boek allerm minst, want voor degenen onder ons die zich graag vastbijten in de stevige kost van de kuiperswiskunde, gaat een van de 23 hoofdstukken over die pittige kant van het kuipersvak.

Kuiper worden vraagt een opleiding van jaren, want naast een behoorlijke portie lichaamskracht om het harde hout te dwingen tot een vat, moet de kuiper beschikken over kennis en feeling om de ingewikkelde vorm van een duig zo te schaven, dat het vat waterdicht sluit, het zogenoemde fatsoeneren. Daar worden gemakshalve de nodige mallen voor gebruikt, maar bij de grootkuiper met zijn vaten tot een miljoen liter komt er nog heel wat rekenwerk om de hoek kijken om het vat

De verwachtingen over het boek, dat Erik Waelput ons in het vooruitzicht stelde tijdens zijn boeiende lezing over de kuiperij op de A&G najaarsbijeenkomst in 2000, waren hoog gespannen. Maar hij heeft ze waargemaakt, dat is mijn conclusie na het lezen van zijn boek, dat gepresenteerd werd in december 2004 te Gent. Erik heeft van het ambachtelijke kuipen zo'n jarenlange en alomvattende studie gemaakt, dat het boek bekroond is met de Driejaarlijkse Prijs voor Volkskunde van de Provincie Oost-Vlaanderen. Dat is een zodanige felicitatie waard, dat ik eigenlijk mijn boekbespreking hierbij zou kunnen laten en u zou moeten aansporen: 'Wend u tot de dichtstbijzijnde boekhandel, want de oplage is beperkt!'

rond te krijgen. En wie al te licht denkt over de deskundigheid van de 'doorsnee' dorpskuiper, kan dat van nu af aan wel vergeten als hij de zeer ingewikkelde duig van een halskarnton nader bekijkt. Die dorpskuiper moet een heel arsenaal van zeer verschillende kuipen en vaten maken voor de huisvrouw, de boer en andere afnemers. Voor Erik Waelput is dat dan ook de echte allround vakman onder de kuipers.

Kuiperswiskunde

De nodige wiskunde komt ook om de hoek kijken bij de wijnboer en de belastinginspecteur, die heel nauwkeurig willen weten, hoeveel wijn of jenever er nog onder het tapgat van het vat zit. Ze moeten daarom met een peilstok het vat visieren of vergieren. Om daarna de juiste inhoud te berekenen, moeten ze afgestudeerd zijn in de Wijnroei- en Peilkunde. Daar was een gedegen studie voor nodig, waarbij de inhoud van een vat ruwweg berekend wordt als een cilinder of een stuk nauwkeuriger als de som van twee afgeknotte kegels. De rest kunt u uitvoerig nalezen in dit

opvallend complete handboek. Al is de kuiperswiskunde het meest ingewikkelde hoofdstuk, zelfs dit hoofdstuk munt net als de rest uit door klare taal en heldere foto's en tekeningen : een kind kan de was doen! Maar dan wel in de wastobbe uit de werkplaats van de kuiper...

Kuiperijgeschiedenis

Verder gaat Erik uitvoerig in op de lange kuiperijgeschiedenis van 25 eeuwen, de verschillende soorten kuiperijen en het ware kuipershout. In de negen hoofdstukken, die de schrijver nodig heeft om een vat dicht te krijgen, ontbreekt geen detail en mocht er dan nog een lek te bespeuren zijn, dan krijgen we ook nog het nodige te horen over biezen en andere reparatietechnieken. Ook duikt de hoepelmaker op: zijn houten hoepels beschermen het vat bij het rollen over de havenkaden en zijn een stuk beter bestand tegen de zure vloeistof in bijvoorbeeld haringtonnen dan de ijzeren banden.

Vaktermen in het Nederlands

Een van de grootste verdiensten van dit boek is ongetwijfeld de puur Nederlandse woorden, waarmee alle werkzaamheden en gereedschappen van de kuiperij worden aangeduid. Tot nog toe kon je sporadisch de typisch Nederlandse kuiperswoorden vinden in boeken over ambachten. Of stuitte je bij toeval op kuipersinformatie over het witkuipen bij Scheveningse en Vlaardingse visbedrijven. Maar wilde je alle informatie over het kuipen bij elkaar vinden, dan was je tot nog toe aangewezen op buitenlandse boeken, zoals het uitstekende handboek van Kenneth Kilby *The cooper and his trade* uit 1971 of het Franstalige boek *Le livre de la Tonnerie* uit 1976 van de meester-tonnelier uit Cognac, Jean Taransaud. Maar je had dan altijd twee forse problemen: probeer deze boeken maar eens te bemachtigen tegen een redelijke prijs én hoe kwam je in deze boeken achter de typische woordenschat van de Nederlandse kuiper? Erik baseert zich voor die typische kuipersterminologie op Vlaamse volkskundige studies van J. van Bakel en J. van Keymeulen. Gelukkig zijn dat ook de gangbare namen voor het hele Nederlandse taalgebied. Achter in het boek is er ruimschoots plaats

ingeruimd voor een 30 bladzijden tellend lexicon van de kuiper en daar wordt nog eens uitvoerig uit de doeken gedaan wat een aarsgat, een dopper, een foeder of een kim eigenlijk zijn. En ook kom je precies te weten wat kuipers doen als ze krozen of pegelen. Voor de bibliofielen sluit het boek af met een uitvoerige boekenlijst. Intussen zal tijdens het lezen het de fijnproever niet ontgaan, dat de schrijver met enige trots een Vlaming is en dus met meer gusting zijn oog laat vallen op de Franse kuipersbranche, dan dat van de rest van Europa. Maar voor de inhoud en de leesbaarheid van dit boek heeft dat geen enkel nadelig gevolg gehad.

De kuiperij: geen vergeten beroep

Dit boek is over de kennis van het kuipersvak volledig. Wie er zijn kuipersopleiding mee wil afronden, zal tekort komen: dat métier wordt alleen geleerd in de werkplaats. Maar met dit boek is de kuiperij uitstekend beschreven. Of het nu gaat over de wereld, waar Erik zelf uit afkomstig is als zoon van een dorpskuiper, of die andere wereld van de grote stoomkuiperijen, die aan het eind van de 19de eeuw de kleine stadskuiperijen verdringt. Je beseft, terwijl je dit boek leest en bekijkt, dat die romantische regenton in de achtertuin ooit de container is geweest, waar de meeste handel in vervoerd werd. En dat is letterlijk alles wat je kan bedenken, van spijkers, margarine, haring tot en met whisky en petroleum. Niet voor niets staan op oude foto's de kaden van onze havensteden afgeladen vol met vaten. Zo heeft die oude voorloper van onze container in die tijd snel en hygiënisch laden en lossen van schepen mogelijk gemaakt.

Piramides

Dat het hierbij over geweldige aantallen vaten in een haven als Rotterdam ging, herinner ik mij nog levendig van een foto van het Noordereiland in de Maas. Daar stonden rond 1890 twee enorme piramides van tientallen meters hoog, die bestonden uit eikenhouten barrels, die degelijk gerepareerd waren en als lege wijnvaten op weg gingen naar Amerika, om daar gevuld te worden met petroleum en zo terug te keren naar Rotterdam. Die barrels stonden op het bedrijfsterrein van de firma

N.V. W. van der Lugt & Zonen Stoomkuiperij en Kistenfabriek, die in 1907 na een grote brand moest verhuizen naar het terrein naast... de Kuip van Feijenoord. In hoog tempo werd de mechanisatie en dus ook de standaardisatie van het kuipen ingevoerd om aan de enorme vraag naar vaten sinds 1870 te voldoen. Voor de kuipersvakman was het ook het begin van het einde: voor hem bleef de reparatie van de vaten over, want de nieuwe vaten rolden onder de handen van ongeschoolden van de lopende band. Daar gaat dit boek ook uitvoerig op in.

Het was een gouden tijd voor de houten verpakkingshandel, maar na 1914 ging het snel bergafwaarts: de uitvinding van het ijzeren vat, de nieuwe verpakkingsmaterialen en de tanker hebben het terrein van het vat langzaam maar zeker ingenomen. Rond 1970 is de kuiperij in Nederland industriële archeologie.

Gerijpt op eikenhout

De eiken vaten doen enkel nog dienst in die gebieden, waar wijn, port, en andere alcoholische dranken wachten op een extra rijping en een vanilleachtige smaak. De ton weet daar te overleven als smaakmaker. Maar ook daar hebben slimme wijnbedrijven een alternatief bedacht. Om de fabricagekosten van de dure eikenhouten vaten te omzeilen, wordt menige wijn in stalen megacontainers gerijpt op eikenhouten krullen. Op het etiket van uw wijnfles staat dan te lezen: 'Zoveel jaar gerijpt op eikenhout'. U meent dat het dus wel snor zal zitten met deze wijn, terwijl u droomt van een mooie wijn die onder stenen gewelven rijpt in eiken vaten...

Dat dit degelijke kuipersambacht niet vergeten wordt in de Lage Landen bij de Zee zal voor een flink deel de bijzondere verdienste van Erik Waelput zijn. Het is vooral een sluitend betoog geworden, zoals het deze ware kuiperszoon van het begin af voor ogen moet hebben gestaan, immers: 'Soo 't niet sluit, 't lekt er uit!'

Nog meer in het vat

Omdat Erik Waelput een netwerk van informatie heeft opgebouwd over het kuipen, zal als aanvulling op dit boek te zijner tijd een lijst gepubliceerd worden, waar u musea kunt vinden met een behoorlijke collectie kuipersgereedschap. En ook zult u op de hoogte worden gebracht in welke museum u nog terecht kunt om het oude ambacht van het kuipen gedemonstreerd te zien. Ook weet u na publicatie van deze lijst waar nog een kuiperij draait in West Europa en of u daar welkom bent voor een bezoek. Wat Nederland betreft, staat die laatste kuiperij - van ooit meer dan 1000 soortgenoten - in Heeze. Ook komt er nog een meertalige catalogus met de technische beschrijving van een honderdtal kuipersgereedschappen. Dus nog even geduld en... geniet intussen van het boek!

Paul van der Lugt

Erik Waelput, *Eer het vat in duigen valt. Basistechnieken van het ambachtelijk kuipen*, Uitgeverij Garant, Antwerpen - Apeldoorn, 2004, 315 blz. ISBN 90-441-1623-1. Ingebonden 39,00. In Nederland te bestellen bij Garant-Uitgevers, Koninginnelaan 96 7315 EB Apeldoorn. Tel.: 055/5220625 Fax: 055/5225694 E-mail: info@garant-uitgevers.nl

*Hier leyt, die menigh vat
met kloppen heeft gebonden
Door 't kloppen van de doot
In duygen en geschonden.*

Grafschrift van meesterkuiper Petrus Croon

WAT IS DAT? DAT IS DAT!

WAT IS DAT/DAT IS DAT is een rubriek 'voor lezers, door lezers', onder redactie van Hans Rode, Seminarieweg 23, 4854 PA BAVEL. Als u een onbekend stuk gereedschap bezit waarvan u doel en herkomst niet kent, stuur hem dan een tekening of duidelijke foto en vermeld de afmetingen en eventuele gegevens waarover u wel beschikt. Wellicht dat onze lezers een oplossing voor uw probleem kunnen aandragen en vindt u de oplossing onder het kopje DAT IS DAT in een volgend tijdschrift terug.

Raadsels wat-is-dat-tafel najaarsbijeenkomst 2004

De wat-is-dat-tafel op onze vorige najaarsbijeenkomst leverde weer veel raadsels, maar helaas niet even zoveel oplossingen op (zie Verslag, pagina 13). Twee van de 'probleemgevallen' hebben we hier letterlijk en figuurlijk voor de lens gehaald. Dit in de gedachte dat een oplossing voor deze, wel heel bijzondere puzzels zich alsnog zal aandienen. Graag in uw aandacht aanbevolen! Reacties kunt u kwijt bij de rubrieksredacteur.

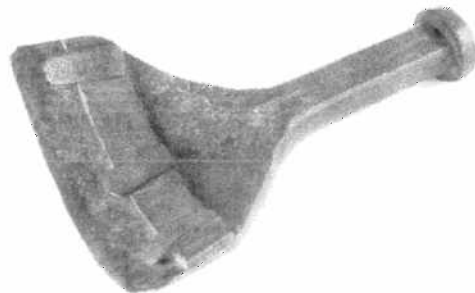
Twaalf in een dozijn

Deze messing kolf (aan de bovenzijde open, inhoud ca. $\frac{3}{4}$ liter) zou op zich niet zo bijzonder zijn, ware het niet dat dat er aan de onderzijde een twaalfstal kleine tuitjes aan gesoldeerd zitten, waardoor die inhoud - wat die ook geweest moge zijn - kon weglopen. Merkwaardig of raadselachtig? Aan u het antwoord!

Wel of geen drijver?

Dit beitelachtige voorwerp (we weten: van Franse herkomst) is een bijzonder staaltje van handsmeedwerk. De vorm waarin het is gebogen, is geen zuivere cirkelboog. Aan de binnenzijde is er een strip aan geklonken, waarop drie 'lippen' zijn aangebracht (de klinknagels zitten aan de achterkant). Hoewel een vouw niet goed zichtbaar is, heeft de onderzijde een vrij scherpe snede. De lengte is ca. 20 cm, de breedte ca. 13 cm. In eerste instantie doet het gereedschap aan een drijver denken die de kuiper bij het aanbrengen van de sluitbanden gebruikt. Maar vanwege de beschreven vorm en uitvoering is die veronderstelling toch erg onwaarschijnlijk.

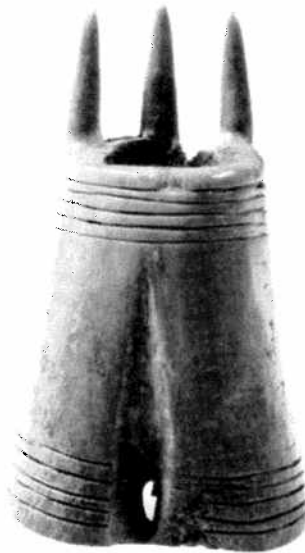
Van drietand naar punt-cirkelapparaat

Via ons lid Jan Neelen kregen we een reactie op de mysterieuze drietand uit onze vorige editie (nr. 27, pag. 52). Jan vertelde ons dat mevrouw Ans Nieuwenburg-Bron uit Hilversum al jaren bezig is over dit onderwerp gegevens te verzamelen om daarover een publicatie uit te brengen. Wij namen contact met haar op om hopelijk de oplossing te kunnen vermelden. Helaas is het haar op dit moment nog niet mogelijk een tip van de sluier op te lichten. Met spanning kijken we daarom uit naar de verschijning van haar artikel. We komen er te zijner tijd vanzelfsprekend op terug!

Intussen verbazen we ons hoe wonderlijk de wegen tussen vraag en antwoord kunnen lopen.

Van het een komt het ander

Mevrouw Nieuwenburg, die een autoriteit is op het gebied van ambachtelijke botbewerking, was bij de kennismaking met onze vereniging zo enthousiast dat zij meteen lid werd. Van het een komt het ander en zij benutte direct de mogelijkheid via deze rubriek ook een paar vragen te stellen. In het kader bij dit artikel

laten we haar zelf aan het woord.

Graag uw reacties naar de rubrieksredacteur, die deze wil doorsturen aan de vraagstelster en er tevens in een volgende editie op terug kan komen.

Punt-cirkel (ring-and-dot)

Ik denk dat we stellen kunnen, dat de mens vanaf zijn bestaan versierd heeft. Hetzij dat hij zijn huis versierde, hetzij dat hij sieraden maakte als halsketting, armband of hoofdsieraad. Ook kleding werd versierd en dan verder allerlei objecten die hij maakte. Over dit laatste het volgende.

De oudste versiering is gedaan met strepen. Zolang je met vuursteen kunt snijden, kan je ook lijnen trekken. Later zien we de *punt-cirkel* (Engelse term: *ring-and-dot*) als versiering, niet alleen in Nederland, maar over de hele wereld en in alle tijden. De streepversiering is al met vuursteen gemaakt. Maar nu het gereedschap waarmee de punt-cirkel gemaakt is.

Daarvoor zijn vele veronderstellingen. Ik heb uit Nepal een vedelboog voor het maken van versiering op mesheften. Voor mijn eigen versieringstechniek heb ik gereedschapjes gemaakt van zaagbladen en versleten vijlen.

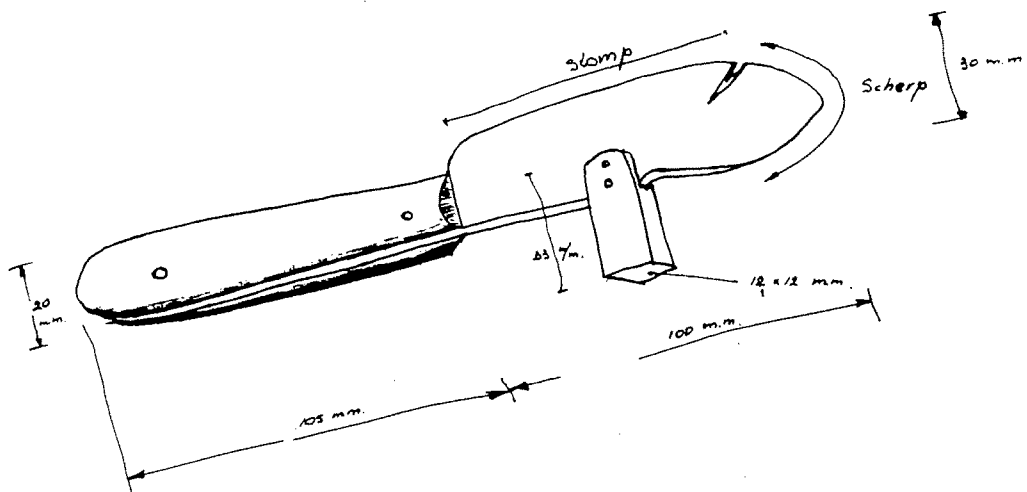
Mijn vraag is: Waar in Nederland zijn dit soort gereedschappen gevonden? Bij opgravingen komen de puntcirkel-versieringen keren voor: op been, ivoor, hout en metaal. Maar het gereedschap... Ze zijn elders in Europa wel bekend. Kent iemand ze, gevonden in Nederland?

Gereedschap scheepvaart en visserij

Ik hoop ook nog eens bij iemand oude gereedschappen te kunnen bekijken betreffende scheepvaart en visserij. Misschien zie ik dan iets wat me op het idee brengt van de functie van een bot die nu nog een onbekend is.

Ans Nieuwenburg-Bron

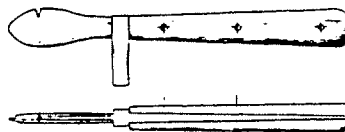
WAT IS DAT? DAT IS DAT!

Van ons lid de heer J. Ruissen ontvingen wij bovenstaande tekening met de bekende vraag 'wat is dat?'

Omdat een soortgelijk voorwerp in onze eerste edities (vraag en antwoord in Nieuwsbrief 1992-1, resp. 1992-2*) al eens werd besproken, konden we de vraagsteller rechtstreeks de oplossing aanreiken. Overigens verscheen in het oktobernummer 2003 (nr. 25) nog een luxe variant van hetzelfde gereedschapje. Het was in gebruik bij de sigarenwinkelier om een sigarenkistje - dat gesloten was met een koperen spijkertje - open te wrikken en met hetzelfde spijkertje weer te sluiten. Gewoonlijk kocht de niet zo bemiddelde sigarenroker niet een heel kistje in eens, maar hooguit één of misschien enkele tegelijk. In prijscourant nr. 25 van Van Embden (ca. 1920) komt precies hetzelfde voorwerp voor. Het wordt daar een *sigarenkistopener en hamer* genoemd. Voor 50 cent ging hij over de toonbank. Voor de leuke verhalen rond deze herinnering aan een nog niet zo ver verleden verwijzen we graag naar de genoemde nummers.

WAT IS DAT ?

Dat is dat !

Het eerste WAT IS DAT ?(1) gepubliceerd in de 1e NB was voor sommigen eenvoudig op te lossen omdat zij dit stuk gereedschap kenden. Anderen vonden de oplossing niet. Het is ook niet eenvoudig te bedenken dat het gereedschap is van de sigarenwinkelier. Het diende voor het openwrikken van een sigarenkistje dat met een spijkertje gesloten was. Het nageltje kon met de uitkeping nog wat verder teruggetrokken worden. Nadat een sigaar verkocht was (en in zakje gedaan met daarop een rebus) werd het kistje weer gesloten waarbij het nageltje weer werd ingeslagen met het hamergedeelte. Er kwam ook informatie binnen dat dit gereedschap ook gebruikt werd voor het openen van theekistjes. Voor grotere kisten waren kleine breekijzers in gebruik.

Gerrit van der Sterre

*) Hiernaast een knipsel uit onze Nieuwsbrief 1992-1

VRAAG & AANBOD

Deze gratis advertentierubriek is bestemd voor niet-commerciële advertenties van en voor de leden van de vereniging Ambacht & Gereedschap.

Bestuur en redactie zijn niet aansprakelijk voor de inhoud van de advertenties. Inzendingen voor deze rubriek opsturen naar het redactieadres Jacob van Ruysdaellaan 11, 2343 EN OEGSTGEEST.

Hierop kunt u uw verzameling kwijt!

Circa 30 stuks

winkelschappen (kunststof op hout)

met bijbehorende accessoires in lengtes van ca. 90 cm en in diverse breedtes voor een 'vriendenprijsje'!

Ank van der Sterre
Culemborg
Tel. 0345 - 51 55 69

LIJMPOT of LIJMKOKER

De potkachel in de vroegere timmermanswerkplaats fungeerde soms niet alleen als warmtebron, maar er stond ook nog wel eens een gietijzeren lijmpot op te pruttelen. Ieder moment klaar voor gebruik. Op de foto zijn elektrische opvolger. Het au bain marie-principe is hier uitgevoerd in zink (ca. 25 cm hoog, merk INVENTUM, 600 W).

We hebben het voornemen in een volgende editie aan oude belijmmethodes een artikel te wijden. Dit is daarvan maar een klein voorproefje.

Hans Rode